

PAROLA

XXIV. évfolyam

A közösségi fejlesztőmunka folyóirata

2013/3. szám

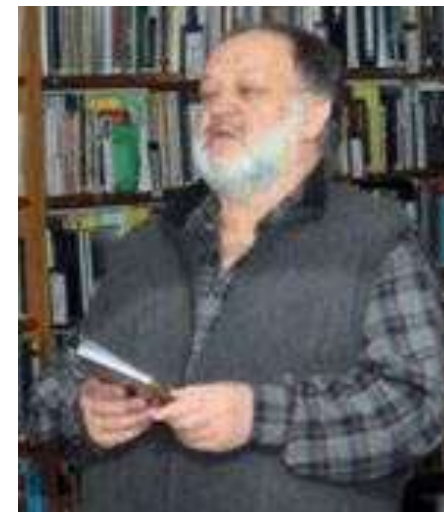
Tartalom

Tartalom.....	1
Balipap Ferencre emlékezünk	1
In memoriam Balipap Ferenc.....	1
Balipap Ferihez	2
Egykori közös tér	5
Nyári egyetemi körkép I.....	6
Miből és hogyan lesz az állampolgár? Motivációk, minták, szerepek és feladatok	6
A jövő nemzedék, avagy állampolgári tanulás iskolán kívül és belül	14
Lányi András Alattvalók, választópolgárok, megélhetési civilek.....	27
A közösségfejlesztéssel kapcsolatos kiadványok	30

Balipap Ferencre emlékezünk

In memoriam Balipap Ferenc

Életének 65. évében
hosszantartó betegség után,
2013. július 10-én meghalt
dr. Balipap Ferenc
népművelő,
közösségfejlesztő,
szociálpolitikus.
Temetése szülőfalujában
Gyulajon volt, július 24.-én.



Balipap Ferenc 1948-ban született Gyulajon.
Diplomáit Szombathelyen (Tanítóképző Intézet, népművelő-könyv-
táros, 1974), Debrecenben (Kossuth Lajos Tudományegyetem,

közművelődési eladó, 1977) és Budapesten (Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai Intézet, szociológus, szociálpolitikus, 1988) szerezte.

Művelődési házakban dolgozott Tamásiban, Hajdúszoboszlón, majd 1977-től 1991-ig a Dombóvári Művelődési Központ és Könyvtár igazgatója. Tevékenysége alatt az intézmény az ország egyik legjobb és szakmailag legismertebb művelődési otthonává vált. Jelentős szakmai újítás volt, ahogyan a helybéli emberek mindennapi életéhez szükséges ismeretek és kapcsolatok, a hétköznapi élet kultúrája, munkahelyek világa is fórumot kapott az ottani Nyitott Házban.

A Magyar Népművelők Egyesületének, majd a Közösségfejlesztők Egyesületének egyik alapítója.

A közösségfejlesztés hazai kialakulásának kulcsalakja.

Egyetemi adjunktusként a Pécsi Tudományegyetem Szociálpolitikai képzésének egyik elindítója. A settlement mozgalom történetének hazai kutatója.

Évekig volt a Magyar Művelődési Intézet igazgatóhelyettese, 2005-ben innen vonult nyugdíjba.

Számos könyv, tanulmány és szócikk szerzője.

Balipap Ferihez¹

Gyulaj, 2013. július 24.

Talán még mérges is voltál – mondom, persze iróniával –, hogy Markolt Bandi „beelőzött”, mikor májusban meghívott bennünket együtt ünnepelni 65. születésnapját. Említetted, hogy szeptemberre, születésed 65. évfordulója kapcsán, épp te is kezdeményezni akartad Kollégiumnak

nevezett baráti körünk találkozóját. Július elején el is kezdtük Dinivel a szervezkedést – s eközben ért minket a szomorú hír.

Volt ez a mi Kollégiumunk.

A 80-as években szitálódott össze ez a csapat egy sokéves országos szakmai munka kapcsán, azokból, akikkel a változást, a szakmai megújítást határoztuk el. Itt van nálam Kováts Flóri kézírásával – aki már szintén nincs közöttünk – egy névsor telefonszámokkal meg e-mail címekkel, már azt sem tudom, hogy miért pont az én kezembe nyomta ezt valamelyikőtök. 14 név van rajta, akik rendszeresen találkoztunk.

Együttléteinkben nagy felfedezések születtek és komoly szakmai viták – ez a műhely volt a megalapozója Magyarországon egy új szellemű társadalom- alakító szaktevékenységnek: a közösségfejlesztésnek. Egyszer – ezt Te tudtad –, egy komoly nézeteltérés kapcsán (ilyenek máskor is adódtak) én az eltávolodást, a kilépésemet jeleztem nektek, mire Koncz felvilágosított: a Kollégiumba nem lehetett belépni – az lett –, így abból kilépni sem lehet.

Szóval szokás lett, hogy az 50-60 év fölötti nevezetes évfordulókat együtt ünnepeltük, persze a családjainkat is bevonva.

Nagyon készültél májusban Jászszentlászlóra – bár nekem titokban előre jelezted: nagyon kétséges, hogy el tudsz-e majd jönni. A kollégiumi névsorban már 5 kereszt volt beírva társaink nevéhez... szóval aggódtál, s azt mondtad, úgy érzed, néhányakkal már utoljára lehet majd találkozni. Végül Te lettél az, aki most mindnyájunkat itt hagyta, akivel legfeljebb majd csak odafönn találkozhatunk Feri.

Elküldted a májusi találkozónkra A mi imánk című versedet, hogy én olvassam föl a többieknek.

A már eltávozott társakról írsz bravúrosan szép versedben: Kígyós Sanyiról, Varga Tamásról, Beke Paliról, Makovecz Imréről, meg Kováts Flóriról; s a velük való majdani menybéli találkozásunkról:

¹A búcsúbeszéd Balipap Ferenc temetésén hangzott el

„...csak elmentek meghaltak ifjan az éggel egybefonva
 Istenbe borulásuk van csak ők ott vannak egybe
 s mi értük imába sodort ágtalan levelek
 beléjük csavarult leszakadt-élőn odvas rózsafüzérszemek
 kiterítve égi földi egyetlen krisztuskeresztre
 kígyózva törve
 csörögve verve
 kiszégezve
 e g y b e
 rendülünk
 mint a lánc
 ami vagyunk
 s akik majd mi is itt nem leszünk
 feléjük tartunk
 közéjük lépkedünk
 hogy még egyszer összeálljon-üljön-éljen
 örökké
 lélegző templomunk
 nyitottház-kollégiumunk.

Baranyában Romonyán, 2013. április 10. – május 21.

Ne is haragudj Feri, de Te most előreszaladtál a már odafönt lévőkhöz.

Szaladtál, mondom, pedig volt az elmúlt években egy jellegzetes mondásod: „Régen a megyével volt mindig a bajom, mostanában már a járással is...”

Mik is történtek errefelé, ami annyi változást, megújulást jelentett ebben a térségben?

– Dombóváron nyitott házat szerveztetek: egy országos szakmamegújító mozgalomba kapcsolod a saját városodat-intézményedet,

– a filmet – a 70-es években oly fontos dokumentumfilmeket – is a közösség ébresztésének eszközeként használtad fel (Társadalmi filmforgalmazás),

– a kistérségben munkahelyeket bolydítottatok föl és mozgósítottatok remek munkatársakkal Dombóváron a helyi élet felpezsdítésére,
 – országos szakmai találkozókat, táborokat szerveztél különféle szakmai kérdésekben,
 – helyi kis köröket – később egyesületeket kezdeményeztél a közélet élénkítésére és birtokbavételére,
 – az amatőrfilmezésből társaidal helyi kábeltelevízió létrehozását kezdeményezted,
 – újságot indítottál, írtál, szerkesztettél, adtál ki és terjesztettél,
 – felismerted a művelődési és a szociális munka összefonódásának szükségességét-kikerülhetetlenségét, és megszerveztél egy új típusú intézmény kereteit a városotokban.

Papírjaimban turkálva a verseid között rátaláltam egy 1991 szilveszter estéjén sokunkhoz írt prózai köszöntő leveledre: Így írsz akkor:

11 nap híján 22 éve lettem népművelő (Tamásiban).

11 nap híján 22 évig voltam népművelő.

Ekkor, 1992. januártól lettél a Pécsi JPTE adjunktusaként a Szociálpolitikai Tanszék helyettes vezetője.

Azt írod:

„1977. március 10.-én, szülőfalumban, Gyulajon, 52 éves korában halt meg Édesapám. Halálhíre Debrecenben ért és súlyosan megrendített. A temetése utáni napokban itthon fogalmazódott meg bennem: ha én tehetek valamit másokért, akkor azt nekem itt kell!

Így kerültünk néhány hónap múlva feleségemmel együtt Dombóvárra, népművelőnek. Később, már itt élve, az a kép is gyakorta fölémlett bennem, hogy ez a föld Apám tekintete.

Így és ezért vállaltam mindazt, amit Dombóváron az elmúlt 14 évben tettem. Soha nem engedve senki és semmi semmiféle csábításának.

Társaimmal elvégzett munkámmal, annak közösségi eredményével lényegében elégedett vagyok. Amit itt nekem lehetett és kellett elvégeznem – számvetésem szerint: az elvégzettetett.

Mostantól azonban már csak máshol és másként tehetek valami általam fővállalhatót az itt Apám földből sugárzó tekintete előtt élő emberekért.

Meg a gyerekeimért és önmagamért...

A föld nagyon meghatározó volt a Te életedben.

Sosem felejtem el, amikor egy autóbusznyi csapattal a franciaországi Etretat-ba, a La Manche partjához értünk. Előbb megrendülten nézted a nagy végtelent, aztán komótosan a parti kavicsra hasra feküdtél, széttett kézzel és lábbal, hogy szinte átöleld – a Földet. Majd szétvetett lábbal hanyatt – a Mindenséget.

Hasonló emlékem támadt, amikor mostanában egy fotót küldtél, ahogy fekszel otthon a kerti fűvön, s az unokák ülnek rajtad. Mint jó alapra ház – úgy vagytok ott együtt.

Egy másik közös emlék:

Egyszer még a rendszerváltások előtt csapatostól, több személygépkocsival mentünk Erdélybe. A román határátkelésnél – már a túloldalon –, várakozás közben elkérted egy ott a terepet rendező embertől a kaszáját, szakszerűen húztál néhányat vele, majd cinkosan felnéztél és annyit mondtál: „*a föld azé, aki megműveli*”.

Tudtad Te is magadról Feri, hogy nem vagy egy „könnyű” ember, néha hangosan, nagyon élesen-kritikusan fogalmaztál, de ugyanakkor az egyik voltál közülünk, aki mindvégig az *összetartozás mágnesét* is hordoztad.

Például a Kollégiumunkon belül egyik legfőbb szorgalmazója lettél korán elment barátunk, Kígyós Sanyi emlékére közösen alapított díjunknak, amit valakinek közösen odaítéltünk minden évben. Mennyire figyeltél a közös ünnepekre, kedves és remekbeszabott köszöntő verseket írtál sokunk születésnapjára.

Igen, ez fontos volt, hogy a legnagyobb érzelmeid, megrendüléseid gyakran verssorokba fordultak, versekbe rendeződtek.

És hát ez a falu, Gyulaj.

Az 1980-as évek közepe-vege felé rátaláltunk Európára, majd ránk talált Európa. 1992-ben vagy 14-15 nyugat-európai kolléga érkezett hozzánk Angliából, Skóciából, Svédországból, Nyugat-Németországból, Hollandiából, Belgiumból, Franciaországból, Portugáliából és Spanyolországból.

Szakmai csapatunkkal helyszínt kerestünk, hogy mit is mutassunk meg nekik, s Te azonnal ide, Gyulajra invitáltad a csapatot.

Nem felejtem, ahogyan egy késő téli napon vendégeinkkel az utcákon mentünk végig, gyalog, házról házra, történeteket, életeket mesélve sétáltunk sokat megélt külföldi kollégáinkkal, s ők igyekeztek az itteni életet megismerni-megérteni. És próbálták felfedezni, velünk és a gyulaji emberek egy csoportjával közösen, hogyan lehetne a változást itt Gyulajon szakmailag megérlelni...

Igen! Az az irigylésre méltó Benned, Ferkó, hogy nagyon biztosan és viszonylag korán találtál rá arra a helyre, amit sokan egész életükben keresnek: a gyökérre, az életelemeire, a majdani nyugvóhelyre.

Ezt erősítette bennem, amikor pár éve filmet kezdtünk forgatni kollégáimmal szakmai és életutadról, a dombóvári művelődési ház „szétszedése” előtt. Ültél a kameránk előtt, s többször is a lelkünkre kötötted:

„El ne menjetek úgy, hogy az új gyulaji utat nem nézitek meg!”

Ezért is nagyon szép, amit feleséged, Klári és leányaid Zsuzsa, Zsófi és Juli a gyászjelentés első soraiként Tőled választottak:

*Uram, megadom magam
élve s holtan*

*Átjárt a világ
ahogyan körbejártam*

*Hazának honnak
csak Gyulajt találtam*

Isten nyugosztaljon, drága Barátunk!

Péterfi Ferenc
e-mail: peterfi@kkapcsolat.hu

Egykori közös tér

Utolsó alkalommal a Varga Tamás emlékére rendezett konferencián találkoztam Balipap Ferivel. Ahogy megszólított egy kérdéssel, közös szakmai múltunkat hívta elő, majd hozzáfűzte: „azokra az emberekre nem volt ott² szükség, akik valóban szakmai programot akartak megvalósítani, akik törekedtek valamire.” Egyetértettem: akik többet akartak mások szövegeinek visszamondásánál, azok elsődlegesen hiteles szakmai identitást akartak közvetíteni tapasztalataik, addigi tudások birtokában. Feri néhányunkra utalt, azokra, akik megszervezték és elkezdtek az oktatást, majd néhány év után indoklás nélkül feleslegessé váltak, hogy helyüket másoknak kínálhassa fel a vezető. Ferivel közös élményünk volt erőfeszítéseink semmibevétele.

Kollegiális kapcsolatunkat számos ellentmondás szötte át: miután felkértek bennünket a képzésben való oktatói részvételre, a képzés beindítása politikai alkuk martaléka lett. A szerződést ugyan néhányunkkal megkötötte a megbízott tanszékvezető, azonban a legnagyobb káosz közepén eltávozott egy tanévre, külföldre. Feri a settlement-eszmétől indítatva és a nyitott művelődési ház, a közösségfejlesztés egyik úttörőjeként, tantárgyként a szociális eszmék történetét dolgozta ki.

Bizonyára meglehetősen komikus látványt nyújthattunk: hatalmas testen tüntetően egyszerű öltözetben demonstrálta a „falusi gyerek” arculatot, s mellette én Sancho Panzaként lépkedve vonultunk együtt, hogy kínos helyzeteket is vállalva intézményi helyet találjunk a képzésnek. Kezdetben kölcsönösen idegenkedtünk egymástól: engem zavart igénytelen megjelenése, nyers modora, hivatkozásai a különböző tekintélyekkel való személyes kapcsolatára, mint ahogy számára is bizonyára nagyon nehéz lehetett elfogadni, hogy az általa idézett,

küldetéses értelmiségiék-táplálta gyűlölködés ellenére, épp egy „urbánus”(!) figurával talált közösséget.

E közösség – legalábbis élményem szerint – a három év alatt erősödött: szakmai elveink közel álltak egymáshoz, ezt egyértelműen és elismeréssel adta tudtomra.

Mivel oktatói tapasztalat nélkül folyamatos kétségekkel küzdöttem, rá tudtam hangolódni az ő hasonló bizonytalanságára, s megsejtettem, hogy a durva hangnem, politikai-népmi fölényeskedés mögött önmagát kereső személyiség áll. Ez magyarázhatja azt a furcsa képletet, amelyben egyidejűleg volt büszke a szociálpolitika főtekinélyének támogatására s húzta elő a zsebéből az antiszemita nézeteket hangoztató, politikai kulcsfigurává előlépett „nemzetmentők” egyikének hozzá írt levelét. S nem kellett különösebb pszichológiai éleslátás, hogy mindezek ellenére felismerjem érzékenységét, melegszívűségét. Abban a közegben, a tanszéken, ahol a szakmai megbeszélések helyett kisztílú, sőt beteges rosszhiszeműség és indulat, álságos helyezkedés, savanyú görcs uralta a csoporthelyzeteket, hálás voltam egy-egy szellemes „köpéséért”.

Amikor hirtelen intenzív osztályra, majd onnan kardiológiára kerültem, kizárólag Feritől kaptam legalább egy empatikus megjegyzést, mialatt más kollégák távollétemben javasolták: „mivel úgyis beteg, nem érdemes meghosszabbítani a szerződését”, majd egy kolléganő sietett erről a diákokat tájékoztatni.

Mikor néhányunknak örömmel mutatta be az alkotását-otthonát jelentő dombóvári művelődési házat, furcsállottam, ahogy munkatársnőit szólította, de rájöttem, ez csak stílus, ami mögött a mindennapok demokratikus gyakorlata húzódhat – hiszen ez volt a témánk. Ami azonban az egyetemen zajlott, olyan működési módról szólt, amely éles ellentétben állt mindazokkal az értékekkel, amelyekre a *szociális munka*, s *kiemelten a közösségi munka* épül. Számtalan, hasonló esemény közül

²ti. a pécsi egyetem szociális munkás képzésén, a Szociálpolitika Tanszék keretein belül, 1989 végétől 94-ben történt kiválásunkig. Maga a képzés 1996-ig tartott.

azt a tanszéki értekezletet emelem ki, amelyen a vezető – egyéves útfjáról visszatérve, beült a kész helyzetbe és kritikailag minősítette az addig aktív munkatársak tevékenységét – egy vita során rákiabált Ferire és nyilvánossá tette programját: „amit szabad Jupiternek...”, azaz rá vezetőként más szabályok érvényesek, s ebből a szabadságból Feri és a többiek nem részesülnek. Abban a pillanatban látszott Ferin a megszegyenülés, s én mélyen együtt éreztem vele. Ez az antidemokratikus vezetői magatartás személyes menaszériájaként kezelte az oktatókat, egymás ellen hangolta és kiszolgáltatta őket a diákoknak, mindemellett egyetlen szaváért sem vállalt felelősséget, ám folyamatosan bizonytalanságot teremtett, s legkevésbé a képzés érdekelte.

E rövid és szakmailag-intellektuálisan meglehetősen terméketlen időszak több tanulsággal szolgált. Ezek egyike a Ferivel kialakult szakmai kapcsolat: példázatértékű, hogyan írhatja felül az együttműködés még az előítéletességet is, s önmagamon is megtapasztalhattam a fokozatos elfogadást, ami több volt racionális belátásnál. Már nem voltam a tanszék oktatója, amikor az ő távozásáról értesültem – felfoghatatlan volt, miképp lehet felhasználni és eldobni embereket! Hallottam ugyan kritikus észrevételeket tanári működéséről, de kiről nem hallani?! Az elején voltunk, mindenki változhat, alakulhat, mert tanul – ezt is tanítottuk... És ezt éltük át.

Ez nem nekrológ, emlékeimet idéztem fel a közös térről, amelybe belekerültünk, s amely egy olyan személyiséggel terelt engem azonos szakmai hullámhosszra, élményközösségbe, akivel talán egyébként soha nem értettünk volna szót egymással.

Varsányi Erika, e-mail: valkol@t-online.hu

Nyári egyetemi körkép I.

(a II. részt a 4. számban közöljük!)

Kedves Olvasó!

Lapunk további részében, és a 2013/4. számban is, a most nyáron megrendezett nyári egyetemünk előadásaiból, paneljeiből, műhelybeszélgetéseinkből közlünk válogatást. A szerk.

Miből és hogyan lesz az állampolgár? Motivációk, minták, szerepek és feladatok

Elhangzott a X. Nyári Egyetemen, 2013. július 24.-én

Vitaindító előadások és panelbeszélgetés. Résztvevők: Peták Péter (Közösségfejlesztők Egyesülete, [KÖFE](#)) nyitóelőadás, majd az azt követő kerekasztal-beszélgetés résztvevői: Aradi Fanni (pécsi Középkolai Hálózat, [KiHa](#)), Farkas Zsuzsa (egri Szegényeket Támogató Alap, [SZETA](#)), Gergely Attila (KÖFE), Kópás Attila Steve (önkéntes aktivista), Udvarhelyi Éva [Tessza](#) (A Város Mindenkié), Vercseg Ilona (KÖFE, [CKA](#))
Lejegyezte: Velencei Ágnes, Molnár Aranka, Kovács Edit, Juhász Péter*

*<https://www.facebook.com/KozepiskolaiHalozatPecs>
<https://www.youtube.com/channel/UCWrqkvb9ww4NX-JjomqXT8w>



Peták Péter: Köszöntöm a megjelenteket! Az idei, X. Nyári Egyetem címe és témája: Miből lesz az állampolgár? Miközben az ezzel kapcsolatos programokat kialakítottuk, 3 fontos kritériumot fogalmaztunk meg, ami szerintünk meghatározza az állampolgárt. Ez a három kritérium szerintünk a felelősség, a tanulás és cselekvés, s ezeket a témákat akarjuk körüljárni az idei program során. A kritériumok között nem határoztunk meg fontossági és időbeli sorrendet.

Mielőtt átadom a szót, pár gondolatot mondanék a témánkról:

Miből lesz az állampolgár? Az öntudatos állampolgár

Mindannyian találkoztunk már számunkra fontos dolgokért való megmozdulásokkal, s ezekbe be is kapcsolódtunk. Fontosnak tartjuk a demokratikus működést, például hogy az oktatásban legyen esélyegyenlőség, hogy az érintettek hozzáférhessenek a döntéshozatalhoz, de az emberi méltóság, az alkotmányosság, az autonóm energiatermelés, a fegyverkezés-ellenesség témáiban is szeretnénk, hogy állampolgári részvétellel, társadalmi vita során szülessenek döntések.

Elsőre általában a személyes érintettség miatt mozdulunk, de a személyes érintettségtől el lehet jutni az aktív állampolgársáig, a „csak azért tiltakozom, mert engem érint”-től (NIMBY – Not In My Back Yard) az elvont, sokakat érintő problémák megoldásáig.

Magyarországon nagy hagyománya van a szabályok kijátszásában való szolidaritásnak, de ez csak az egyéni túlélési stratégiák része, ez még nem az aktív állampolgárság.

A gondolkodásunkban az „állam bácsi” játsszuk ki. Az „állam bácsi” meghatározással el is távolítjuk, magunk fölé is emeljük az államot, mint amibe nincs beleszólásunk, ami fölött nincs hatalmunk: „Ne szólj bele a nagyok dolgába!”

Az aktív állampolgár és ebben a közösségfejlesztői szerep

Az állampolgár az ember jogi státuszának és egyéni-közösségi magatartásformáinak egy része. Jogviszony az állammal, a normaképzéshez való viszony. A normaképzés állami szinten a törvényhozásban jelenik meg. Az aktív állampolgár normaképzéshez való hozzájárulása a jogokért való küzdelem, valamint a jogfosztottság, a kiharcolt/szerzett jogok elvesztésének erőterében jelenik meg.

A közösségfejlesztő nem az állampolgárral, hanem a közösségi emberrel dolgozik. Azokat a készségeket, képességeket és tudáskészletet fejleszti, amelyek a közösség és a részvétel erősítéséhez szükségesek. A közösségfejlesztő a társadalmi-közösségi viszonyok fejlesztésével foglalkozik, így például az erkölcsi normákkal, a bizalommal, a kölcsönösséggel, az együttműködéssel, a szolidaritással.

A jogállamiság kiszámítható feltételrendszert jelent, amihez lehet igazodni.

A jó állampolgár jól viselkedik, de a jogaiért való küzdelem során olykor kénytelen átlépni olyan határokat, amik ettől egyben a jogok tágítását is biztosítani tudják.

Kiss János mondta, hogy a polgári engedetlenség lényegéhez tartozik, hogy nem egyszerűen a törvénysértés indokoltságára, hanem a törvényesség szükségességére hívja fel a figyelmet.

Átadom a szót Attilának.



Kopiás Attila Steve: Amikor megkaptam a felkérést, először azt gondoltam, hogy az aktivista gyakorlatomról sztorizgathatnék, de nem ezt fogom tenni. Amiért elvállaltam a felkérést, az az volt, hogy 10 éve, amióta aktivista vagyok, még egyetlen képzés, konferencia sem szólt teljes egészében arról, hogy mitől lesz az ember aktivista.

Azt gondolom, hogy ebben az országban nincs hagyománya az aktív állampolgárságnak, s ez azért is baj, mert nem csak minta nincs, de érzelmi kapcsolatunk sincs vele, s ezért az nem a miénk. A rendszerváltás is megtörtént velünk, nem magunk harcoltuk ki. Nem széles társadalmi konszenzussal valósult meg. Az elvárások mások voltak, mint ami végül megvalósult.

A megvalósulás során felszínre jött feszültségek, elégedetlenségek mentén az elmúlt 20 évben mi, aktivisták megtanultuk a technikákat, és azt, hogy kivel mit lehet elérni. Közben mi, aktivisták, megtanultunk együtt élni a társadalmi passzivitással.

Az elmúlt három év során szembesültünk azzal, hogy az eddig használt és megtanult eszközrendszer mindenestül használhatatlanná vált – sok esetben tehetetlenné váltunk.

Így tehát azt nem tudom elmondani, hogy hogyan lehet sikeres aktív állampolgárokat „csinálni”, de azt igen, hogy milyen hibákat szoktunk elkövetni, amitől ez nem valósul meg. Ebben jó vagyok, magam is rengeteg ilyen követtem el.

Azt tapasztaljuk, hogy 10 millió magyar állampolgár meggyőződése, hogy jobban jár, ha nem tesz semmit.

Mit csinálunk ezzel szemben mi? Nem abban segítünk, hogy kinőjenek az aktív állampolgárok, hanem amikor mozgósítunk valamire embereket, akkor mi kitaláljuk a tutit és a megvalósításban igyekszünk a saját akaratainkat, vélt jó gyakorlatunkat keresztülvinni.

Az aktív állampolgárrá válás egy fejlődési folyamat eredménye, s nem ez a technika.

Gandhi mondása, hogy légy te a változás, amit a világban látni akarsz.

Rá kell jönnünk, hogy kellenek olyan terek, ahol az emberek kipróbálhatják magukat.

Hiba a hibázástól való félelem. Nem csak a saját hibázásunktól félünk, hanem megakadályozzuk, hogy a bevont emberek egy bizonytalan kimenetelűnek látszó dolgot kipróbáljanak, mert mi már „tudjuk”, hogyan kell megcsinálni. Nem hagyjuk hibázni őket, így a tapasztalatot sem tudják leszűrni, és nem lesz a cselekedet sem az övék.

Két példám van, az egyik a Fidesz-székházfoglalás, amit aktivisták szerveztek, s amely nem a tervek szerint valósult meg, így sokat tudtunk belőle tanulni.

A másik példám az egyetemfoglalással függ össze, amiből szintén tanulni lehetett. Először is, javasoltam, meg kell szervezni a főbejárat őrzését, amit azok, akik abban feladatot kaptak, nem értettek és nem is érezték magukénak, így folytonosan elszivárogtak onnét. Én pedig mindig visszakergettem őket, vagy másokat. Itt megint nem adtam meg másoknak a hibázás lehetőségét. Amikor pedig maguk szembesültek azzal, hogy milyen problémát jelentett a csoport számára, amikor az őrizetlen kaput bezárták (és így nem jutottak be a végéhez), maguk szervezték meg az őrzést.

A személyes motivációkat a bevonandó személyeknél is figyelembe kell tudnunk venni!

A fátylós békejel-akcióból is sokat tanultunk. Ez egy sikeres, ismétlődő és egyre több embert megmozgató programunk volt. Könnyű volt érzelmileg azonosulni vele, vizuálisan is élménnyé tudtuk tenni, és attól volt ilyen hatékony, hogy figyelembe tudtuk venni a megfelelő feladatmegosztást, s a bevonódás különböző szintjeit valósítottuk meg.

Ezután elkövettük azt a hibát, hogy az itt már bevont embereket be akartuk vonni az Ifjú Humanisták Mozgalmába és heti rendszerességgel akartuk az idejüket igénybe venni. Ez már nem sikerült, túl nagy volt az ugrás a feladat-leterhelésben.

A Critical Mass vállalható méretű és hangulatú bevonás volt, amit kedvvel lehetett vállalni. Később ebből nőtt ki a „Kerekezz a munkába!”, s ez is sikeres lett.

Hatalmas befolyással van ránk a környezetünk, s ezt is el szoktuk felejteni.

Az elmúlt 20 évben baleseti sebészként működünk, ami fontos volt, de most már új módszereket, eszközöket kell találnunk, ha szükségét érezzük, hogy minél több aktív állampolgár legyen.



Gergely Attila:

Egy élmény itt lenni, minden évszakban voltam itt, többféle alkalomból.

Elég súlyos kérdések, amelyek itt felmerültek. Nem is annyira reflexiók, inkább valamiféle meditáció, ami elindult bennem a téma kapcsán. Itt is elhangzott: nem könnyű a különböző távokat összefüggésbe hozni (rövidtáv és hosszú táv), vannak nagy tehetetlenségű folyamatok. Sokat beszélnek közgazdászok is az intézményfejlődés útfüggőségéről, ami jelzi, hogy van valamilyen

nehézkedési nyomaték, amelyet az intézmények természetüknél fogva hordoznak.

Vannak más fogalmak is, amelyek segíthetnek a további értelmezésben. Egy részük a működő demokrácia feltételeként felfogott társadalmi tőkével kapcsolatban fogalmazódott meg még a 90-es években, és arra utalnak, hogy a hosszabb távú folyamatokról sem feledkezhetünk meg.

Érdekes tehát egy kicsit szélesebb perspektívában is szemlélni a dolgokat. Akár a rendszerváltozások, akár még a száz évet meghaladó

folyamatok sem jelentenek mindenben és valóban változást, nagyon sok a folytonosság.

Ezek az *állampolgár* kérdésében is nyomon követhetők, és nemcsak Magyarországon. Bizonyos értelemben önellentmondás államról és polgárról egy szóban beszélni. Az újkori európai politikai gondolkodásban ez a szópár kibékíthetetlennek tűnő ellentmondást hordoz. Tananyag volt nem is olyan régen, hogy „az állam az uralkodó osztály elnyomó szerve”, „antagonizmus” áll fenn állam és társadalom, illetve ennek polgára között.

Ennél szélesebb körben széttekintve látható, hogy nagyon eltérő esetek lehetségesek, például Kelet-Ázsiában, azon belül Japánban. Inogucsi [Takasi](#) vezető japán politológus, értelmiségi magyarul is megjelent könyvében () arról ír, hogy Japánban nincs konfrontatív viszony állam és társadalom között, sőt, a kettő szinte egymásba csúszik a japán közbeszédben, közgondolkodásban, azaz nincs éles határvonal a kettő között. Ezzel szemben a történelem nálunk másként „alakult”. Az államot nemhogy az állampolgárért, hanem sokban valóban vele szemben építették ki, instrumentalizálták, nem egyszer külső hatalmak eszközeként alkalmazták, hosszú távon.

Vercseg Ilona: Új szempontot hozok be a gondolkodása: a részvételét, ami a modern embernek adatik meg, s kérdés, hogy tud-e vele élni? Ez a kérdés összefügg a modernizációval, amely magával hozta individualizálódásunkat, miközben a társadalom mintha feladta volna azt a terhet, hogy gondolkodjon magáról.

Nálunk a '60-as évek vége körül következett be a modernizáció, és két évtized utána már a posztmodern Európában-világban találtuk magunkat.



A rendszerváltást követően úgy gondoltam, hogy meg kell tanulunk a demokráciát, amit majd az intézményeink tanítanak meg nekünk. Kérdés, hogy a hatalom akarja-e a demokráciát, akarja-e azt, hogy tudatos, és felvilágosult polgárai legyenek?



Udvarhelyi Tessza: Nem értek egyet azzal a gondolattal, hogy a demokráciának nincs hagyománya nálunk. Van, csak nem tudunk róla. Pl.: 1956-ot is újra kell értelmeznünk, újra kell tanulunk, mert az társadalmi mozgalom volt.

Én a lakhatási problémákkal, az alulról jövő, szegények által kezdeményezett ügyekkel foglalkozom. A történelmünk is sok példát mutat erre, csak a megszokott felfogás, gondolkodás

más: hiba, hogy a Dózsa-féle felkelésről keveset tudunk; a 19. századi agrárfelkelések is alulról szerveződtek a mezőgazdasági bérmunkások által; vagy a 20. század elején kitört lakbérsztrájkok eredményeként kivívott kollektív szerződéseket sem nagyon ismerjük.

Az aktivitás és aktív állampolgárság nem azonos. Jó példa erre a székházfoglalás, amelyet csak szűk kör értett, sokan nem látták át azt, ami mögötte van. Az aktivisták munkájának akkor van értelme, ha van aktív állampolgár mögöttük.

Baj, hogy nálunk démonizálva van a politika. A civilek szeretik magukat elkülöníteni tőle. A szegénységben élő embereket hiába tanítjuk meg kertet művelni, ha nem ismerik a településnek, ahol élnek, a hatalmi viszonyait, nem látják át az önkormányzat működését. A politikai pártokat használni kell. A civilek is szavaznak, a szavazataikkal választanak egy politikai pártot, de ettől még nem lesznek pártkatonák. Ha a politikát magára hagyom, és nem szólok bele, akkor nem lesz olyan oldal, párt, amelyet támogatni tudok.

Farkas Zsuzsa: Itt folytatom a gondolatot. Az azért sokak által érzékelhető folyamat, hogy Magyarországon éppen most is zajlik – jócskán megkésve – egy eredeti tőkefelhalmozás és a politikusi lét az egyik legfontosabb mobilitási csatorna ma Magyarországon. Ebből is adódik, hogy nagyon visszasan fogadják az emberek a politikai karriert. Vegyük például Bourdieu tőkeelméletét, hogy a tőkék hogyan válthatók át! Könnyen belátható, hogy ez a társadalmi tőke könnyen átváltható gazdasági tőkévé. És innen már ismerjük a további képleteket.

A másik, ami motoszkál bennem, megfogalmazni a polgár, illetve az aktív, cselekvő polgár definícióját. Megint Bourdieu, aki úgy definiálta a polgárt, hogy az egy szabadgondolkodású ember, önálló egzisztenciával. Ez az önállóság adja meg neki, hogy szabadon, önálló gondolatai legyenek, nem függ senkitől. Legalábbis túlságosan nem.

Jelen helyzetben a stabil egzisztencia, vagy az önálló és stabil egzisztencia ma Magyarországon keveseknek adatik meg, egy szűk körben. Az aktív korú felnőtt lakosságának kb. 50%-a van a munkaerőpiacon, a másik 50%-a különböző ún. szociális transzferektől függ. De a munkaerőpiacon lévők jelentős része is állami, vagy önkormányzati alkalmazott, tehát nem rendelkezik az imént említett megközelítésben gazdasági egzisztenciával, vagy függetlenséggel. A munkavállalók többsége alkalmazott, bérmunkás, tehát függőségi viszonyban van vagy az állammal, vagy a gazdasággal. Sok problémám van ezzel a polgár léttel.



Ezzel együtt nem értek egyet azzal, hogy Magyarországon nincsenek állampolgárok, vagy, hogy nem aktívak az emberek. Annak ellenére, hogy nem látszik, nagyon sok magyar ember aktív. [Bibó](#) szerint – *Elit és szociális érzék* – azoknak az embereknek van szociális érzékük és azok tartoznak igazán az elithez, akik saját munkájukat úgy végzik el, hogy annak elvégzése során másoknak valami plusz jót tudnak adni. Ez a szemlélet és szándék határozza meg az elithez való tartozást.

Az állampolgári aktivitás egy nagyon látens folyamat, gyakran kikezdi a rendszerintegrációt, de ez nem egyik napról a másikra történik. Az elmúlt harminc évben nagyon megváltozott a társadalom közösséghez és értékekhez való viszonya. De lassan. A törvényeket meg lehet hozni, de a társadalom ezeket kikezdi, a mindennapi életbe nem épül be. Nem csak a felszínt kell nézni, hanem a látens folyamatokat is.



Aradi Fanni: Peták Péter úgy mutatott be engem, mint a Középiskolai Hálózat aktivistáját. Ezt egy kicsit bonyolultnak érzem, ezért egyszerűen mondjuk csak azt, hogy diák vagyok. Talán hozzátehetem még, hogy „tapasztaltabb aktivista”; és úgy érzem, hogy elsősorban azért is ülök itt, mert társaimmal együtt mi vagyunk az élő példái, hogy lehet valaki aktív állampolgár ilyen fiatal korban is. Persze ehhez mindenképp szükségünk van egy támogató háttérre! Másodszor pedig azért vagyok itt, mert a holnapi nap fő témája az oktatásügy lesz, ezért egy kicsit előre vetíthetem az egészet.

A Nyári Egyetem alaptételeként vetődött fel a kérdés, hogy „Miből lesz az állampolgár?”, s erre az a válaszom, hogy igen, belőlünk lesz az állampolgár, de tudatos gondolkodású ember belőlünk csak az iskolában válik! Azt mindenki látja, hogy a mostani iskolarendszer nem úgy működik, ahogy normális esetben kéne. Ez nyilvánvaló. Az együttműködés kultúrájának az iskolában kellene kialakulnia, ehelyett, amikor az egyik gyerek bemegy, és azt látja, hogy, ha Sanyi előbb jelentkezik, akkor ő fogja kapni a piros pontot, akkor arra gondol, hogy majd jól megrugdossa a pad alatt, és akkor Sanyi nem fog jelentkezni! Aztán kimegy a nagyvilágba, és ott is ezt akarja majd alkalmazni – már ha tudja!

Nagyon sokan mondják, hogy nincs demokratikus kultúránk, hátterünk Magyarországon. Ez igaz, viszont hozzátenném, hogy a fiatalok számára nincs olyan szimpatikus politikai kultúra sem, amiben szívesen vesz részt, amiben ki meri mondani a véleményét és meghallgatják. Éppen ezért inkább hátat fordít az egésznek, mert így „kényelmesebb”, nem éri meg nekik energiát pazarolni arra, hogy itt bármit is csináljak, mert nincs figyelembe véve a véleményük. Ez a képviseleti rendszer nyilvánvalóan nem úgy működik, ahogy a politikusok elképzelték a – mondjuk úgy – rendszerváltásunk után. De mit kéne csinálni azért, a fiatalok aktív állampolgárok legyenek a mi iskolarendszerünkben?

A korábbi nyári egyetemen, ahol feltettük a kérdést egy jelenlévő tanárnak, hogy aktivistaként hogyan tudnánk bevonni a diákokat, és hogy ehhez hogyan kérhetünk segítséget a felnőttektől, azt válaszolta, hogy: először vigyük ki az egészet az iskolából, és kezdjük el mindent ott, és ha megvan a pozitív visszajelzés, akkor vigyük a projektet vissza az iskolába. Na, ez mind szép és jó, így elmondva... csakhogy mi ezt már próbáltuk!

Decemberben, amikor ülősztrájkot szerveztünk az iskolákban, mindenki reakciója ez volt: „Első három óra, tanítási idő! Jaj de jó, nem kell bemenni az órákra!”, 300 diákkal töltöttük meg a nagytermet. A meglepő az volt, hogy nagyon jól sikerült a fórum. Volt véleményük

a diákoknak, ki merték mondani, egy pillanatra nem állt meg a beszélgetés. Egy hónappal később tartottunk egy újabb gyűlést, megjegyzem: bent egy iskolában, iskolaidőn kívül, és azt az érdekes jelenséget tapasztaltuk, hogy több felnőtt jelent meg, mint diák. Ekkor elgondolkodtunk, hogy mit tehetünk mi mint KiHa Pécs?

Hogy dióhéjban összefoglaljuk jelenlegi helyzetünket: az iskola nem jó közeg a diáknak, az állam nem jó közeg az állampolgárnak! Ezt pedig megváltoztatni nyilván nekünk kell, mert nem főt fogják megváltoztatni. Ez nekik kényelmes, hogy megmondják, mi meg kényelmesen eltűnjük, hogy megmondják.

Decemberben láthattuk, hogy betelt a pohár sok embernél, aztán pár hónappal később azt is észrevettük, hogy kiürült... Jól elvultunk, tüntetgettünk egy kicsit, de mivel nem láttuk a főcímnél a híreinket, azt hittük, hogy már semmi baj nincsen. Biztos negatívnak fog tűnni, és egyáltalán nem áll szándékomban az elmúlt hónapok munkáját, a tüntetések csak ennek betudni, de egy kicsit úgy érzem, hogy ami decemberben történt, az egy kormányzati kommunikációs fiasco eredménye volt. Azóta is történek dolgok, sőt, a mai napig történnek változások, de ezek nem pozitív és nem konstruktív változások.

Tehát, vissza: meg kell változtatni azt a közeget, ami ma az iskolákban van, és azt a nevelést, ami ma formálja az állampolgárokat. Felvenni nyugati iskolai mintákat, mint például a szolidáris, zöld, demokratikus iskolák. Ezek nyilván nehezen megvalósítható dolgok és kezdetben nem is mutatkozna igény rájuk. A szülők íratják be a gyerekeket az iskolába, és sajnos már náluk is elveszett a gondolkodásra való serkentés iránti igény. De visszatérve önmagunkra. Az iskolákban kimondani a véleményünket nagyon nehéz, de vannak erre különböző szervezetek. Például ott van a diákönkormányzat, amik mára nem úgy működnek, ahogy kéne, és sok helyen nincs is meg. Az a baj, hogy a diák nincs nagyon tisztában a korlátaival, és így, valamiért, automatikusan nagyon szűkre szabja azokat. Mondhatja-e, hogy mit akar tanulni történelemből, mi érdekli jobban, miről akar többet megtudni? De ez kommunikációs hiba is.

Vercseg Ilona: Megdöbbenett Fanni véleménye, hogy az iskola nem jó közeg a diákoknak, az állam pedig az állampolgároknak. Ezek szerint mindent meg kell változtatni.

Én arra gondolok, hogy a lakosság nagyon magára van hagyva ezekben a folyamatokban. Igazad van Tessza, abban, hogy a politikát nem kell ennyire negatívnak tartani. Ha én a közjóért teszek és tudom tenni, mert megtanultam, akkor magam is alakítója vagyok közösségnek, s ez már politizálás.

Tavaly egy kutatás keretén belül interjúkat készítettem civilekkel és egy politikai szereplővel is, akik nem gondolta, hogy az államnak bármi köze is lehetne az állampolgárrá válás folyamatához. El kéne gondolkodnunk rajta, hogy kinek van ezzel dolga, és melyik szereplőnek mi a dolga veled?

Peták Péter: Megadom a szót a hozzászólásoknak!

Velencei Ágnes: Egy fontos kérdés mindenképp megfogalmazódott bennem, amikor arról beszélünk, hogy aktivista, vagy aktív állampolgár, akkor általános aktivitásról beszélünk, vagy ügyek mellé mozgósítható emberekről? Az jól látható, hogy vannak emberek, akiknek sok minden csípi a szemét, és sok minden mellé képesek odaállni. De vannak emberek, akik a saját életükhöz tartozó dolgokból indulnak ki, és csak ezen a fronton lehet őket aktivizálni. Félek attól, hogy mindenki, minden fronton aktivista legyen!

Kopiás Attila Steve: Semmiképpen nem lehet egy általános aktivitás a cél, hiszen az aktív állampolgártól azt várjuk el, hogy legyen tájékozott és annak alapján vonódjon be. Azt meg senkitől sem lehet elvárni, hogy minden témában legyen tájékozott.

Gergely Attila: Mi is a tét? Az állam és a polgár (a civil társadalom polgárának) viszonya. A tét a társadalom sajátos állama. Tehát nem egy kisajátított, hanem elsajátított, „társadalmasított” állam. Mi is Arisztotelész szerint a demokrácia első számú feltétele? A szabad ember. Persze az ott és akkor azt is jelentette, hogy nem rabszolga.

Ebből a gondolatból is felállítható egyfajta diagnózis. Rabszolgákkal és rabszolgamunkát végzőkkel nem lehet demokráciát, de versenyképes gazdaságot sem építeni. Ezt támasztja alá Inogucsi megfigyelése is: Japánban kicsi a különbség állam és társadalom között ... ennek egyik hátterét az erős és széles középosztály adja. Kell tehát hozzá az eléggé független emberek „kritikus tömege”.

Széchenyi valamikor azt írta: Magyarországon az tekinti magát szabad embernek, aki nem fizet adót. És hozzátette: „de kérdezem én, hány erkölcsileg független ember van ebben az országban?” A saját erkölcsi árnyékát egyetlen politikai rendszer sem ugorhatja át.

Inogucsi szerint egy adott állam és társadalom közötti egyensúly csak abban az esetben tartható fenn, ha az állam és a társadalom viszonyát lelkiismeretesen kezelik.

Aradi Fanni: Nem akarom az egész mozgalmunkat kielemezni, mert az egy kicsit talán hosszú is lenne, de mégis mi az, ami társadalmi teret ad az aktivizmusnak? Az, amit főként elértünk, hogy megmutattuk az országnak, hogy igenis van hangunk, ki merünk állni a dolgaink mellett, vannak még tudatos diákok, akik bizonyos esetekben hajlandóak kimenni az utcára és megszólalni! A másik, ami társadalmi teret ad az aktivizmusunkhoz, az, hogy a résztvevők között kialakult egy szoros kapcsolati háló – már jócskán ismerjük egymást és egymás gondolatait. Ezt a jövőben is ápolni kell. Aztán megtanultuk kezelni a médiát. Hogyan

tájékozódjunk belőle, hogyan szűrjük ki, mi a tiszta hír, ami pártokhoz nem kötődik. És hogy mi hogyan kommunikáljunk a médiának, hogyan közöljünk egy nyilatkozatot, vagy adjunk interjút élőszóban. Előttünk áll tehát már egy minta, a saját magunk mintája, amelyből tanulhatunk, még a hibákból is, amiket jó elkerülni. De hangsúlyozandó, hogy spontán szerveződünk, erőszak- és pártmentesen.

Vercseg Ilona: Erről egy Bibó-idézet jut eszembe: a magyar nép nem tapasztalta meg a saját erejét (ti. forradalomban, A szerk.), de ti a KiHa-ban Pécssett már igen.

Udvarhelyi Tessza: Megütötte a fületem, hogy a demokrácia a középosztályé. A Város Mindenkié Csoport hajléktalan szegény emberekkel foglalkozik, így tapasztalatból mondom, hogy a demokráciát ők is meg tudják tanulni. A demokrácia nem osztálytulajdonság.

Farkas Zsuzsa: Kérdés, hogy kiben van egzisztenciális félelem és kiben nincsen. A hajléktalanokban nincs, mert már túléltek sok mindent. Heves megyében dogozom, ahol kerti és egyéb közösségfejlesztői munkákat végeznek az emberek, ez is a társadalmi aktivitásuk része. Peták: Ennyi időnk volt megkezdeni a témát, amit egész héten folytatni fogunk! Köszönjük a részvételt!

A jövő nemzedék, avagy állampolgári tanulás iskolán kívül és belül

Elhangzott a X. Nyári Egyetemen 2013. július 25.-én



Vitaindító előadás és panelbeszélgetés

Részvevők: *Jakab György*, oktatáskutató ([OFI](#) Oktatáskutató és fejlesztő Intézet), *Galambos Attila*, tanár (pécsi [ZÖFI](#), Zöld Fiatalkok Egyesület, Pécs), *Aradi Hanga* (KiHa, Pécs), *Peták Timót* (KiHa, Pécs), *Lipka Boglárka* (LEO Egyesület), *Korsós Borbála* (LEO), *Balázs Eszter* (LEO), *Herpai Kornél* (KiHa, Bp.)



A beszélgetést Sélley Andrea és Kovács Edit vezeti

Lejegyezte: *Velencei Ágnes*

Sélley Andrea: A délelőtti témája **az állampolgári nevelés a közoktatásban**. Átadom a szót *Jakab György* oktatáskutatónak, az OFI munkatársának, hogy tartsa meg vitaindító előadását!

Jakab György: Nagyon szépen köszönöm a meghívást! Nagyon fontosnak tartok minden ilyen rendezvényt. Bemutatkozásként annyit, hogy az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetben dolgozom tananyagfejlesztőként. A pályám meghatározó része volt az Alternatív Közgazdasági Gimnázium ([AKG](#)) nevű intézmény, amelyben átélhettem azt, hogy 10-15



barátommal a semmiből csinálhattunk egy iskolát. Kitalálhattuk a kereteit ennek, és ilyen értelemben egy nagyon izgalmas tapasztalat volt, ti. hogy itt lehet teremteni. Átélttem azt, hogy pedagógusként az ember az iskoláról nem csak, mint erőszakszervezetről tud gondolkodni, hanem alapvetően egy a jövőt építő és teremtő intézményről. A Demokratikus Ifjúságért Alapítvány ([DIA](#)) keretében szoktam még részt venni különböző civil rendezvényeken. Előre jelzem, hogy nagyon provokatív leszek.

Két dolgról gondolnék a bevezetőben szólni. Egyrészt, amit nagyon fontosnak tartok, hogy amiben élünk, azt milyen értelmezési keretben, gondolkodási formában – csúnya szóval: paradigmában – gondolom én el. Előre mondom, hogy ez egy szubjektív dolog. Tehát, mik azok az értékválasztások, amikhez képest a körülöttünk lévő világot most értelmezni lehet? Ez egy kicsit tágabb körű lesz, mint maga az oktatás. A második részben a társadalmi cselekvésről szólnék, amire – legalábbis a programból úgy látom – legfőképpen szerveződtek. Tehát olyan civil szervezetekhez, kisközösségekhez, amik ténylegesen a társadalom integrációját segítik elő, mi a viszonya az oktatási intézményeknek?

Hadd kezdjek egy szubjektív példával! Egy nagyon izgalmas társadalomban élünk, ahol körülbelül 500 év kultúrája kevereg egymással (él egymás mellett?), és a legizgalmasabb éppen az, hogy ebben mégis hogy tudunk párbeszédet folytatni, hogy tudunk együttműködni? Elvittem a lányomat fogszabályozásra, adtak egy időpontot és azt mondták, hogy két hét múlva, szerdán nyolcra jelenjünk

meg. Hurrá! Itt van Európa. Nem kell sorba állni. És az adott időpont előtt 5 perccel meg is jelentünk. De hát az történt, hogy a polgári együttélés szabályait megszegve, a „boltot” – ami mondjuk nyolckor nyit – kinyitották már hétkor. És ott ült egy papa, szintén a lányával, aki ellentmondást nem tűrően közölte, hogy ők korábban jöttek, mint mi. Tehát ők következnek. Elkezdtünk huzakodni ezen, hogy minket beírtak és időpontra jöttünk. Akkor most ez a kultúra érvényes, vagy pedig az a kultúra, hogy ha valaki korábban jött, akkor valóban ő az első? A helyzetet az oldotta meg, hogy megjelent a középkor. Nevezetesen egy nagydarab hölgy, aki ellentmondást nem tűrően közölte, hogy ő egészségügyi dolgozó, tehát neki előjoga van. És ez is egy kultúra. Mert valóban, a középkori logikában a suszter előnyt ad a suszternek, a tanár a tanárnak, satöbbi. Ha ma az ember elmegy az orvoshoz, három lehetséges változat van. Ha az orvos hivatásrendi, akkor értelemszerűen nem kell fizetni, mert ugye a pap, a tanár, az orvos, a szociális munkás nem az anyagiakért, hanem a transzcendens értékekért, a társadalom boldogulásáért van. Ellenben, ha az orvos piacgazdasági és ugye az állam nem fizeti meg az orvost, akkor, ha jól kiveszi a vakbelemet, utána adok neki pénzt. Mert a teljesítményt valamilyen formában díjazom. És ha az orvos a harmadik gazdaságban gondolkozik – amit korrupciónak nevezünk, pedig nem az –, akkor persze előre kell a pénzt odaadni. Ha tehát ma elmegyek egy orvoshoz, akkor három lehetséges választásom van: nem fizetek, utólag fizetek, vagy előre fizetek. És mivel bizonyos mértékig nyilván féltjük az életünket, ezért sok esetben inkább előre kifizetjük és konzerváljuk a középkort ebben a logikában.

Az első állításom tehát az, hogy anomikus (lásd [anómia](#)) viszonyok között élünk. Egy viszonylagos normanélküliségben. Sokféle kultúra él egymás mellett. És még egyszer, a kiinduló állításom az, hogy ezek a kultúrák mind korrektek.

Tehát vidáman lehetne élni a hivatásrendi logikák szerint, a piacrendszeri logika szerint és a baksisrendszeri logika szerint. De attól, hogy ezek keverednek és mindenki másféle logikában működik, állandóan megőrjítjük egymást.

A mondanivalómban azért lényeges ez, mert mindenben ez a fajta anomikus rendszer, ez a fajta normanélküli helyzet van. Mindenki

pozícionálja magát: hova tartozik ebben a rendszerben? Mi az, amit ő ebben képvisel? Az egész rendszer eléggé kaotikus és átláthatatlan.

Amiben élünk, azt tulajdonképpen – leegyszerűsítve két variációra – két lehetséges szemüvegen keresztül is lehet értelmezni, és mindegyik korrekt lehet, legalábbis az én véleményem szerint. Ha azt, amiben élünk, középkori szemüveggel nézem – történelemtanár vagyok –, akkor a következőket állapítanám meg: egy körülbelül Aranybulla-típusú korszakot élünk. Ami azt jelenti, hogy évszázadokon keresztül, amikor a magyarság vándorolt, a lóra nem lehetett föltenni sok cuccot, anyagi javakat, s ezért egy viszonylagos egyenlőség volt. Az emberek közötti különbségek inkább rangi alapon működtek. És az államalapítás után, a 13. században, amikor a háborúk egy kicsit már elültek itt, akkor elkezdődött egy hihetetlen harc, ami másfél generáció alatt zajlott le, és arról szólt, hogy kiből lesz nemes, kinek lesz joga a társadalom elitjéhez tartozni és kiből lesz jobbágy?

Előre mondom, tisztelt fiatalok, hogy ez 800 évig így maradt. Tehát most egy olyan korszakot élünk, amikor egy hihetetlen nagy társadalmi verekedés megy az ügyben, hogy ki fog a társadalom elitjéhez tartozni. És én azt gondolom, hogy így is viselkedik az elitünk. A középkor nemesi szemlélete úgy gondolja, hogy az ország 10%-ának joga van, pártállástól függetlenül, lenyúlni az ország erőforrásainak túlnyomó többségét. És joga van törvényeket hozni, illetve be nem tartani. Joga van magasabb rendűnek, a fajtiszták és a korcsok logikájában, képzelni magát. És ez körülbelül másfél generáció alatt eldőlt, és nyilván jogilag is kodifikálódott. Tehát, ha középkori szemüveggel nézem, akkor a rendszerváltás és privatizáció fölfogható úgy is – hangsúlyozottan itt most nem igazságokról beszélek –, hogy a gonosz állami tulajdon helyett magántulajdonok lettek, de fölfogható úgy is, középkori szemüveggel, hogy az úgynevezett beneficiumból, tehát a szolgálati birtokból, az elit magánbirtokokat kreált.

És értelemszerűen – most mondom a másik oldalt –, ha nem a középkor oldaláról nézem, hanem mondjuk egy polgári felvilágosodás oldaláról, akkor a rendszerváltás fölfogható úgy is, hogy Magyarországon végre, egy diktatórikus, despotikus időszak után, elkezdődött a polgári

társadalom, a civil társadalom időszaka, amely képes arra, hogy egy nyugat-európai minta alapján fogja föl magát.

Ez a két szemüveg azért lényeges, mert itt zajlik egy háború.

Ha ajánlhatok valamit figyelmetekbe, akkor Ady Endre publicisztikáját tudom leginkább ajánlani. Neki volt egy eléggé hasonló élménye arról, hogy az indulásakor azt ígérték annak a társadalomnak, hogy ott egy polgári társadalom lesz, és ő a 10-es években borzasztó élményként élte meg azt, hogy a középkori oldal lehet, hogy a polgárosodást nem fogja támogatni. Ebben a kultúrharcban ez tulajdonképpen nem sikerült.

Ez a bizonyos kultúrharcban egy kicsit emlékeztet a Rómeó és Júliára. Emlékezhettek a Montague-k és Capulet-ek harcára, ahol azért mindig volt egy herceg, aki megpróbálta ezt kiegyenlíteni, és valamilyen formában, akár a közösségi integráció szempontjából, igyekezett korlátozni azokat a szélsőségeket, amik a társadalomban megjelentek.

Egy kicsit azt érzékelem, hogy elment a herceg és bedobta a gyepőt a Capulet-ek és Montague-k közé. Durvább formában meg szoktam fogalmazni, hogy elkezdődött a háború. Elkezdődött a háborús értelmezés. Ami azért lényeges, mert ha az elmúlt ezer év történetét végignézzük, akkor gyakorlatilag azt látjuk, hogy másfél-két generáció volt, ami békében élt. Tehát a normális állapot a magyar történelem folyamán az volt, hogy háborús viszonyok vannak. Ami háborús viszony nem azt jelenti, hogy lőnek, támadnak és harcolni kell, de a kiegyenlített, kiszámítható világ valamilyen formában megszűnik. A mi generációnk még egy kiszámítható világban nőtt föl. Emlékszem, hogy amikor tizenéves voltam, akkor körülbelül láttam előre az életemet – most pedig minden változik. Bertold Brecht Kurázi mama című drámájával szoktam példázni ezt. Ez a darab a harmincéves háborúban játszódik. A harmincéves háború nem azt jelenti, hogy folyamatosan háborúznak, hanem hol békét kötnek, hol megint háborúznak, és különböző csatatereken zajlik a dolog. És a főhősnek a fia is katona és már hosszabb ideje nem kapnak ételmezt, ezért úgy döntenek, hogy átmennek az ellenséges területekre és ott elrabolják az ellenséges területen élő parasztoktól az ételmezt. És valóban át is mennek. Megölik a vonatkozó parasztokat, elhajtják a nyáját. És értelemszerűen kitüntetik ezt az urat, hősiüket. Csakhogy az történik, hogy fent egyszer csak békét kötnek, és

erről elfelejtik értesíteni ezt a katonai sereget, amelyik megint éhezni kezd. Az Eilif nevű úr tehát joggal gondolja úgy, hogy megismétli a történetet. Megint átmennek, megint megölik a vonatkozó parasztokat, megint elhajtják, satöbbi, és Eilifet természetesen kivégzik, hiszen béke van, és ez ilyen értelemben más helyzet.

Úgy értem tehát a háborút, hogy ilyen értelemben már sokkal kiszámíthatatlanabb világban fogtok fölnöni és másféle szabályok közepette.

Mit gondoltok, mennyi a fehér emberek száma a világban? 2000-ben 13,14% volt és ez 2030 után le fog menni 10% alá, erősen előregedve. Tehát egy olyan világban élünk, éltek, és ez a ti jövőtök, amiben ez a 10, vagy tízen-valahány százalék ember elfogyasztja a világ erőforrásainak körülbelül 50-60%-át. Nem egyensúlyos tehát a világ. Ebből következően, mindazt újra kell gondolni, amit a felvilágosodás gondolt, újra kell gondolni bizonyos mértékig a multikulturális dolgokat! Ezért, ha tehetitek, utazzatok, mert itt nem tűnik ez fel. És ráadásul ezek a kultúrák valamilyen formában úgy gondolják – joggal egyébként –, hogy az elmúlt 500 évben az európai kultúra, a fehér ember nagyon sok mindent elrabolt. És ők nem ismerik azokat a fogalmakat, amelyekkel mi dolgozunk.

Áttérve az oktatásra, azt gondolom, hogy az oktatásban is anomikus helyzet van, amit az idő hiánya miatt megint nem részletezek. A lényege az, hogy van legalább kétféle, de inkább többféle pedagógiai kultúra, s önmagában mindegyik értékes, érvényes és fontos, de sok tekintetben nagyon kevés közük van egymástól. Az egyik hagyomány (kultúra?), arról szól, hogy a 19. században ahhoz, hogy az államhatalomnak, egy országnak össze kellett fogni az erőforrásait ahhoz, hogy ebben a gyarmatosítási történetben erős legyen. És ennek ugye – nem szeretem ugyan pejoratívként használni, de – a klasszikus kelet-európai mintája a porosz rendszer volt, aminek két fontos alapja volt: a hadsereg és az iskola. Hogy lehet egy hihetetlen heterogén, soknyelvű, sokvallású, sokféleképpen gondolkodó közösséget valamilyen formában egy irányba terelni? Erős államhatalommal, hadsereggel és iskolával. Úgy is nevezték egyébként, hogy az iskola az állami erőszak előszobája.

A régen épített iskolák struktúrája erről szól. Hogy mit jelent a homogenizálás? Ennek az iskolának az alapvető célja az úgynevezett általános műveltség volt, tehát az a közös nyelv, hogy mit gondoltok a magyar irodalomról, mit gondoltok Mátyás királyról? Ez a fajta iskola úgy szerveződik, hogy a központ kitalál egy tudáselemet, tehát hogy mit gondoljatok Mátyás királyról, és akkor vagytok jó tanulók, ha ezt adjátok vissza. És ez egy nagyon hatásos, hatékony rendszer volt. Hiszen megtanított írni-olvasni és valóban, ha az ember Új-Zélandon jár, és azt mondja, hogy március 15.-e, és ha ott valaki magyar, akkor az örül ennek a dolognak. Tehát ebben az esetben tényleg létezik ez a fajta közös nyelv. Ennek a rendszernek viszont van egy – ha úgy tetszik – mellékhatása, hogy ez nem gyerekközpontú, ez tananyagközpontú. Tehát ez azt mondja, hogy hajtsák ide a káposztafejeket elem, s – mivel nem volt még internet –, a kor legkorszerűbb technológiai, iskolatechnológiai vagy oktatástechnológiai eszközével tanítjuk őket. Egy ember áll kint és elmondja az ismereteket 60 gyereknek, és az a 60 gyerek ugyanazt mondja vissza, majd adja tovább. Tehát ez nem emberközpontú, nem diákközpontú iskolarendszer, úgy működik, hogy megint egészségügyi példával éljek, mintha egyetlen gyógyszer lenne. Tehát ha elmegyek az orvoshoz, nem vizsgálják meg, csak azt mondják, hogy hatéves vagyok, tehát akkor a piros gyógyszer jár nekem. És még egyszer, nagyon sok előnye van ennek a rendszernek, és sok benne a közösségi összetartó erő, de nem gyerekközpontú. És a másik nagyon lényeges vonása, és itt kapcsolódik az első rész ehhez, hogy egy olyan világra készít fel, ami nem változik. Az életem elején megkapok egy konzervtudást, és ezzel életem végéig kisebb kiegészítésekkel működök. Tehát nem egy változó világra készít föl, nem egy állandóan alakuló és módosuló világra.

A másik kultúra, bizonyos mértékig ezzel szemben – és ezt képviseli az AKG, ezt képviseli bizonyos mértékig a Demokratikus Ifjúságért Alapítvány – kifejezetten azt mondja, hogy a megrendelő tulajdonképpen nem az állam, hanem a szülő. Pontosabban az állam–szülő–meg az Audi Gyár hármasnak kell együttműködni – mert ugye ez a harmadik lehetőség, hogy a gazdaság hoz létre egy iskolát. Ebben a hármassal rendszerben kell végiggondolnom, hogy a vonatkozó Móricka

tulajdonképpen hogyan boldogul. És itt érvényesülhet már, ha én szülőként rendelem meg az oktatást, hogy akkor tényleg legyen egy felmérése annak, hogy a gyerekek az életében milyen típusú tudásokra van szüksége?

Tehát az oktatásban is ez a kétféle kultúra van jelen. Nekem történelemtanárként meg kell tanítanom a nemzeti kánont, a Nemzeti alaptantervben, a kerettantervben megfogalmazott tananyagot. Bárkinek! És én akkor vagyok jó tanár, ha a tanórán ezt minél hatékonyabban teszem. Valószínűleg ésszerűbb lenne a radiátorhoz láncolni és éheztetve tanítani. És azért – még egyszer – én nem akarom ezt szidni, ez egy jó rendszer, én csak azt mondom, hogy ugyanúgy antidemokratikus rendszer, mint amiről még fogok beszélni. Ugyanis én a 30 diákomnak egyféle történelmet tanítok, körülbelül azt, amivel majd felveszik valahova. Pedig egy osztályban 27 gyereknek nem biztos, hogy ugyanazt a felvételi történelmet kéne nyomatnom, hanem egy csomó minden mást.

Visszatérve a történelmi példára, a másik lehetőség – aki középiskolás, az ismeri – a forrásközpontú történelemoktatás. Amikor a történelem órán Mátyás király okleveleit elemeztetem, azt nem azért teszem, mert az összes oklevelet át akarom nyomni, hanem hogy egy szakmai kompetenciát, egy szakmai protokollt tanítsak meg. Azt tehát, hogy amikor kinyitok egy Népszabadságot, egy Magyar Nemzetet, vagy bármilyen írományt, azt egy kicsit a történész, a történelem-szemlélet segítségével, kritikailag tudjátok elemezni. Ebben a logikában tehát ez már egy kicsit gyerekközpontúbb történet. Mert azt mondja, hogy szeretnék benneteket fölvertezni arra, hogy nem az a lényeg, hogy most hányast kaptok, hanem hogy ha tíz év múlva egy ismeretlen szöveggel kerülnék kapcsolatba, akkor azt a szakmai protokoll szerint tudjátok elemezni.

És van egy harmadik kultúra, ami az ezredforduló után érkezett, az amerikai kultúra, amit úgy neveznek, hogy általános kompetenciafejlesztés. Az Egyesült Államokban egy ideig próbálkoztak egy közös amerikai kultúrával, s ez az olvasztótégely, ami majd ugyanúgy, mint európai értelemben, ki fogja jelölni a nagy albán kultúra, a francia kultúra mintájára az amerikai közös kultúrát. De hát ez egy

demokratikus ország, és az derült ki, hogy él itt vagy kétszáz országbeli náció. Joguk van a kínaiaknak is a saját mohácsi vészükhöz, meg a puerto rico-iaknak is. Az, hogy a kétszáz ország műveltségét megtanítsam egy amerikai diáknak, nem működik. Nagyon kevés dolgot tanítanak meg, nagyon kevés közös tudás van – a zászló, a himnusz, az állampolgári jogok és egyebek. A közoktatást, tehát az alsóbb szintű oktatást, sok tekintetben alárendelték a munkaerőpiacnak, és azt mondták, hogy ez a hihetetlenül heterogén társadalom tanuljon meg együttműködni, kommunikálni egymással. Tehát az általános kompetenciákat, tanulási képességet, gondolkodási képességet fejlesztjük. Aki átélte az előző kurzusban, a kompetenciafejlesztés volt a pedagógia bűvszava, erről van szó. Megtanítani olyan típusú tudásokat, ami alkalmassá tesz bennünket az együttműködésre és a közös élet ügyeire. Teljesen mindegy, hogy az együttműködést a marionett csoportban találom meg, vagy a kis kémikusok körében, vagy máshol. A lényeg az, hogy egy csomó olyan általános képességet tanuljak meg, ami egy változó világban konvertálható, tehát használható. És az általános műveltséget meg majd a felsőoktatás megadja. És ez is antidemokratikus.

Összefoglalva, három pedagógiai kultúra kevereg ebben az országban, és mindegyik igaz, mindegyiket zászlóra lehet tűzni, mindegyiket oktatáspolitikai programba lehet tenni. Az igazi tragédiánk bizonyos mértékig az, hogy nincs közmegegyezés.

És hadd mondjak még valamit, nem „bezzegként”, bár persze így gondolom. Az 1970-es években, Finnországban elkezdődött egy oktatási reform. Ez a következőképpen zajlott le. Egyrészt az összes politikai párt aláírt egy papírt, hogy az oktatás egy nagy gyár, legalább 30 évbe telik, amíg meg lehet mozgatni. Megállapodtak bizonyos prioritásokban – mi az, amit tényleg fontos fejleszteni –, és abban, hogy a pártok ehhez nem fognak hozzányúlni. A másik nagyon lényeges eleme a finn oktatási reformnak az volt, hogy az oktatáson belül meghatároztak három prioritást.

Ennek 20%-a a nyelv volt. Beléptünk egy nagy integrációba, nagyon lényeges, hogy kommunikálni tudjunk. És valóban, ha Finnországban

jártok, akkor nagyon pontosan lehet érzékelni e téren egy generációs váltást.

A másik 20% az informatika volt és a harmadikat vélhetően nem fogjuk kitalálni, mert a 60%-ra azt mondták, hogy a nemzeti kultúrára kell költeni, ugyanis ha belépünk egy nagyobb integrációba, akkor definiálnunk kell, hogy mi az, hogy finn. Kik vagyunk mi, mit képviselünk?

A következő dolog az volt, hogy 30 évet határoztak meg.

Az első 10 évet a nemzeti kultúrának, a finnségnek szentelték. Létrehoztak egy tévécsatornát, három újságot, illetve minden egyes települést kötelezték arra, hogy beszélgető körökben az emberek beszélgessenek arról, hogy 30 év múlva milyen Finnországban akarnak élni. És nyilván azért kellett ezzel tíz évet tölteni, mert hihetetlen sok baromság is elhangzott. De a lényeg az, hogy a tíz év után minden településnek létre kellett hozni egy jövőprogramot, konkrét válaszokkal: pénzt szánunk az oktatásra, mert szeretnénk, ha a fiatalok itt maradnának, vagy nem szánunk sok pénzt, inkább – mint Norvégiában, ahol nincs orvosképzés – elküldjük őket máshová tanulni. S ha majd hazajöttek, akkor fizetünk meg benneteket. Ennek a gondolatnak a kulcsa tehát az integráció. A „bezzeg” példa sajnos arról szól, hogy integráció nélkül – tehát ha nincs egy olyanfajta öntudat, hogy valóban közösen hogy akarunk boldogulni – nem megy a dolog.

És most következik a tanárképzés. Nem nyúltak az iskolarendszerhez, hanem elkezdtek a tanárképzést átalakítani és csak a harmadik 10 évben kezdődtek el különböző pilot programok, amik leértek az iskoláig.

Ebben a körben biztosan ismert a szép tanmese, a közlegelő tragédiája. Van egy svájci faluközösség, fönny a hegyekben, ahol kevés a legelő. Az atyák rájönnek arra, hogy tulajdonképpen akkor tudnak a leghatékonyabban élni ebben a közegben, ha mindenki csak egy tehenet hajt ki. Ebben az esetben senki nem fog nagyon meggazdagodni, de lesz túró és tejföl mindenütt. A fiatalok elfelejtették az apák bölcsességét, és elindult egy történet, ami hasonlít az Aranybulla-metaforához: néhányan kihajtottak két tehenet, három tehenet, és ez teremtett egy hihetetlenül intoleráns szituációt. Ugyanis én, adott esetben svájci gazdaként, mit csináljak? Ha nem hajtok ki még egy és még egy tehenet,

akkor balek vagyok. Milyen jogon fűrészelem el a családom jövőjét? Milyen jogon tartom be a szabályokat? Ugyanakkor matematikailag modellezhető, hogy a 77. tehénél a közösség már nem tudott annyi tejet termelni, mint amennyit akkor, amikor a legelőt beosztották.

Még egyszer tehát! Az egyik esetben balek vagyok, a másik esetben elpusztítom a közösséget. És ezt nevezem én újra és újra egy mai társadalmi harcnak, amiben mindenkinek pozicionálnia kell saját magát, hogy melyik közösséghez tartozik? Vége a magányos harcosok Don Quijote-izmusának. Nagyon fontos, hogy hova tartozol, akár politikai értelemben, akár másként. Az ember mondhatja, hogy ő belga, de vagy ide, vagy oda besorolják.

Az elmúlt húsz évben sikerült kétszeresen is a ló mellett sétálni. A rendszerváltás előtt volt egy pedagógiai csoport, amely nagyon utálta a Kádár-rendszert, nagyon utálta az államot, a diktatúrát, és kidolgozott egy olyan programot, amiben majd a különböző kisközösségek – AKG és mások – megoldják a magyar oktatás rendszerét. És értelemszerűen nem volt fölkészítve erre a pedagógiai társadalom. Óriási mennyiségű EU-pénz – ami inkább megzavart egy csomó organikus folyamatot –, ment el egy nem Magyarországra szabott irányra. Létrehoztak hihetetlen mennyiségű tananyagot, ami nem tantárgy-centrikus volt, és senki nem szólt akkor, hogy Magyarországon az iskolában tantárgyakat tanítanak. És a többmilliárdért kifejlesztett tananyag nem vihető be egyértelműen a rendszerbe. És bizonyos mértékig én úgy élem meg, hogy most a ló másik oldalára sikerült átesni, gyakorlatilag a két világháború közötti pedagógiai mintába.

Paradoxon, ami ebben a térségben működik. Eötvös Józsefet és munkatársait szoktam példaként emlegetni. Ők a reformkorban kidolgoztak egy valóban angolszász típusú, magyarországi reformprogramot. Aztán egyszer véletlenül körbeutazták az országot és rájöttek arra, hogy ha demokráciát csinálnak, akkor az az urambátyám-rendszerre fog épülni. Az aktív állampolgár az angolban felelősséget vállaló ember. Nálunk lehet, hogy az aktív állampolgár a tévét ostromló emberré válik. Eötvösöknek is gyönyörű szép demokratizáló elveik voltak, aztán rájöttek, hogy erre a magyar társadalom nem igazán érett. És ezért át is keresztelték magukat centralistáknak. Tehát létrehozunk

egy erős államot, aminek a keretében majd ezek az elvek, egy felvilágosult zsarnokság logikájában, valamilyen formában elterjedhetnek. Itt ingadozunk ebben a két rendszerben. Önmagában lehet az állami oktatást jól csinálni, és lehet rosszul csinálni. Lehet a demokráciát, tehát ezeket a közmegegyezéssel történeteket, jól csinálni, meg rosszul csinálni. Nem itt van az alapkérdés, hanem, én azt gondolom, az értékrend szintjén. Most az történik, hogy létrejött egy új Nemzeti alaptanterv és kerettanterv, amely a központból meg akarja mondani, hogy adott esetben Kunbábonyban milyen legyen az iskola. És mivelhogy erre nincs fölkészülve a magyar oktatási rendszer, azt gondolom, hogy ez megint zsákutca lesz.



Galambos Attila: Galambos Attilának hívnak, két iskolában tanítok: a Deák Ferenc Gyakorló Gimnáziumban filozófiát és etikát, illetve a József Nádor Szakiskolában életvezetést és pályaorientációt. Azt érdemes tudni, hogy két különböző nehézségű iskoláról van szó. Ezen kívül civil szervezeteket gyűjtök folyamatosan. A Zöld Fiatalok Egyesületnek vagyok az egyik pécsi alapítója, az Ethos Tudományos Egyesületnek vagyok tagja és a Pécsi Zöld Körnél dolgozom irodavezetőként, illetve az Emberség Erejével Alapítványnál projektmenedzserként. Van, aki bélyeget gyűjt, én meg úgy látszik

elkezdem civilszervezeteket gyűjteni valamiért.

A sok mindenből hadd utaljak először Garrett [Hardin](#)-re az ő koncepciója félreértés.

Jakab György: A közlegelők tragédiája.

Galambos Attila: Igen. Bár az eredetiben ez „a közös tragédiája” (Tragedy of Commons. *A szerk.*), Hankiss³ a konkrét példa miatt kezdte el a közlegelők tragédiájának nevezni. Ott az alapkonceptió hibás, mert Hardin teljes mértékben elutasította szerintem azt, hogy az ember törekedhet a jóra. Az én értelmezésemben az ember rosszra való törekvése ellen igényli az állami-kormányzati beavatkozást. Ez talán a mentőcsónak etikájában csúcsosodik ki. Ez a tanmese azt mondja, hogy van 50 ember, 10 hely van még a mentőcsónakban és 100-an úszkálnak a csónak körül. Arról kell döntenie, hogy kiket veszünk fel. A kommunizmus és a keresztény erkölcs kritikája az, hogy mindenkit vegyünk fel az egyenlőség elve szerint, de a tanmese szerint ez lenne a legnagyobb tragédia, mert akkor elsüllyedne a hajó. A másik a diszkrimináció elve: vegyünk fel 10 embert valamilyen elv alapján. Vagy az időseket vagy a fiatalokat vagy a nőket vagy bárkit. A biztonsági ráhagyás elve, hogy ne vegyünk fel senkit, az 50 ember maradjon meg, a 10 hely pedig legyen a biztonsági ráhagyás. Ez az amerikai példára is alkalmazva azt mondja, hogy Amerikának be kell zárnia a kapuit és nem engedni, hogy bárki még oda jöjjön. Azt hiszem, a globalizálódott világban ez megengedhetetlen.

Magam mellett érvelnék, hogy az ember nem jó vagy rossz, hanem – a tiszta lappal indulás elve szerint – alapvetően semmilyen. Vannak bizonyos funkciók, amiket az ember betölt a saját életében, de készségeket és képességeket lehet fejleszteni. A kompetenciaalapú oktatást, szemben a tudásalapú oktatással, illetve a finn példát én is elő szerettem volna venni, bár azt is sokan kritizálják azzal, hogy túlterheli a gyerekeket. Viszont az a magyarországi helyzettel szemben az valóban egy 50 éves projekt, ahol nem négyéves ciklusokban váltogatják az oktatási módszert.

Ez a ciklusonkénti váltás megterheli a pedagógusokat is, nem teszi lehetővé, hogy felépítsenek egy stabil, viszonylag jó működő oktatási tevékenységet, amit maguk tudnak kipróbálni és fejleszteni, hanem

³Hankiss Elemér: Társadalmi csapdák. 1979 Magvető, Budapest. 22–25. o.

mindig kényszerből kell változtatniuk, úgy, hogy maguk sem tudják követni, hogy azzal aztán mi történik.

Arra szeretném irányítani a beszélgetést, hogy nem szabad elvetni azt a talán utópisztikus elvet, hogy az ember törekedhet a helyes döntésre bizonyos helyzetekben – nem kívánva meghatározni, hogy mi a helyes döntés. De lehet-e egyáltalán az oktatásügyben arra ösztönözni a gyerekeket, hogy az erre való kompetenciájuk kialakuljon? Hogy mérjenek fel helyzeteket, vizsgáljanak meg pozíciókat, s ennek alapján képesek legyenek a lehető leghelyesebben dönteni valamilyen kérdésben vagy valamilyen helyzetben. Hiszen folyamatosan helyzetek elé kerülünk az életünk során.

Korsós Borbála: Engem is a finn példa fogott meg leginkább, az, hogy ott sikerült változtatni. Magyarországon szerintem ez lehetetlen, mert itt teljesen más az emberek gondolkodásmódja, máshogyan tanulják a dolgokat, máshogyan kell felépíteni a tanítatásukat. Nagyon nehéz Magyarországra újat hozni. Ma a fiatalok nem tudják, hogy mire számítsanak.

Lipka Boglárka: Középkorúként a legnagyobb problémának azt látom, hogy a diákok nincsenek motiválva. Megvan az iskolában a 4,2-es átlag, de az mire jó, mire elég? Hiányzik a motiváltság, az, hogy legyen valami cél, amiért küzdenek a diákok. Rá kéne döbbenjenek, hogy maguknak tanulnak.

Kovács Edit: Mit csináltak a LEO klubban?

Lipka Boglárka: Mi hátrányos helyzetű, hallássérült gyerekekkel foglalkozunk, elsősorban programokat szervezünk nekik, például: kézműves foglalkozásokat, élelmiszergyűjtést szervezünk, iskolát újjáépítünk fel. Ahol tudunk, ott segítünk nekik. Minden évben van egy országos találkozó a LEO klubosoknak, amikor egy egész napos önkéntes programot szervezünk, az idén kertrendezés volt a látássérültek iskolájában.

A LEO klub elnevezés onnan jött, hogy vannak a felnőttek, az ő nevük LIONS, ők alapítják és vezetik a LEO klubokat és mi vagyunk a

gyerekek, diákok, ezért lett LEO a nevünk. (Emellett a három betűnek saját jelentése is van: Leadership, Experience, Opportunity, vagyis: vezetés, tapasztalat, lehetőség).

Balázs Eszter: a LEO klub országos alelnöke vagyok ebben az évben. Annyit még elmondanék a szervezetről, hogy ez egy világszervezet, 160 országban működik, és 150 ezer tagja van világszerte. Itthon pedig 7 klubunk van, körülbelül 80 taggal.

Az előadással kapcsolatban az antidemokratikus oktatáshoz szeretnék hozzászólni. A saját tapasztalatom alapján azt mondhatom, hogy szerintem nem tanítják meg a diákokat gondolkodni. Például ha egy dolgozatírás van, én nem fejthetem ki a saját gondolataimat – ha nem szóról szóra írom le azt, amit a tanár kér, akkor megbuktat. A mai világban, szerintem pont arra kéne ösztönözni a diákokat, hogy kifejezhessék azt, amit a világról gondolnak.

Aradi Hanga: A mi profilunk az érdekérvényesítés. Én úgy látom, hogy a diákok érdekérvényesítése két szinten is elveszik, osztály szinten és az iskolai élet szintjén is. Amikor egy gyerek bekerül az iskolába, alapjába véve benne van a tudásvágy: amit nem tudunk, arra rákérdezzük. Most azt látom, hogy mire leérettségizünk, addigra azt a tudásvágyat, amit egykor éreztünk, teljes mértékben elveszítjük. Mert olyan mértékben tananyagközpontú oktatás van, hogy minden más elveszik mellette. Aki nem éri el a meghatározott szintet, az kihullik, szegregálják. A diákokra emiatt nagymértékű stressz, belső nyomás nehezedik, amivel megindulnak a nagybetűs életbe. Azt szokták mondani, hogy az iskola felkészít a nagybetűs életre, én meg azt érzem, hogy így csak elveszni lehet benne, felkészülni rá nem.

Nincs lehetőségünk arra az iskolában, hogy kibontakozzunk egy tanórán. Hihetetlenül nagy tananyagot nyomnak le a torkunkon, amire lehet, hogy semmi szükségünk nem lesz az életben.

Például engem nem érdekel a kémia, de ha abból nem kapok jó jegyet, akkor már rossz tanuló vagyok. Hiába vagyok én humán beállítottságú, a reáltantárgyakból is ugyanúgy kell teljesítenem. Nekem az hiányzik az oktatási rendszerből, hogy nincs egyénekre szabva, így

nagyon egyszerűen el lehet venni ebben a rendszerben, és sokan így is végzik, elvesznek.

A másik szint, ahol az érdekvégyesítés nem működik, az iskolai élet. Külföldön például működnek olyan demokratikus iskolák, ahol a diákok beleszólhatnak az intézmény működésébe. Ahol az üléseken tényleges joguk van beleszólni az iskola életébe. Ez Magyarországon nem így van. Létezik a diákönkormányzatok rendszere, én is tagja vagyok egynek, eddig előnyét még nem élveztem, nincsen joggyakorlati lehetőségünk. Az iskolai házirendek, melyben leírják a diákönkormányzatok működését, már rég elavultak. Ahhoz, hogy egy diák jól érezhesse magát egy környezetben, ahol tanul, az kell, hogy beleszólhasson az intézmény működésébe. A diákokban benne van az igény, hogy részt vegyenek a döntésekben, hogy együttműködjenek másokkal és együttműködő partnereket találjanak. Úgy érzem, a diák csak egy eszköz az iskolának ahhoz, hogy produkálja az eredményeket. Nincsenek meg azok a terek, ahol kibontakozhatnánk és nem kapunk hozzá segítséget, hogy ezt megteremtjük magunknak.

Jakab György: Ez az alap. Ez a funkciója a dolognak, amit te a másik oldalról fogalmazol meg.

Peták Timót: A KiHa-t, Középiskolások Hallgatói Hálózatát az oktatási reform ügye hozta létre. Budapesten, Pécsen és Szegeden erősödünk meg. Nagy energiákkal alakultunk, a HaHa mintájára. Célunk odafigyelni arra, hogy mit tervez, és mit tesz a kormány az oktatással, és próbáljunk ebbe beleszólni. Fontos lenne, hogy a gyerekek választhassanak az érdeklődési körük szerint: mit helyeznek a középpontba, mire helyezik a hangsúlyt, mivel foglalkoznak többet. Én szerencsés vagyok, mert olyan tanáraink vannak, akik megengedik, hogy kérdezzek. A kiadott feladatoknak megfelelően írom az esszéket a saját gondolataimra hagyatkozva, amire azt mondják a tanáraink, hogy az érettségien ez nem felel meg, ezekkel megbuknák.

Herpai Kornél: a budapesti KiHa-tól érkeztem, de az utóbbi időben nem vagyok túl aktív. Az iskolában nem jó a követelményrendszer, nem gondolkodni tanítanak, hanem fölösleges ismeretekkel traktálnak,

amelyből csupán adatokat kérnek számon. Arra nem kíváncsiak, hogy mit is gondolunk azokról a témákról. Van egy osztálytársam, aki úgy ér el jó tanulmányi eredményt, hogy magol, de nem gondolkodik, ezzel az életben nem fog tudni boldogulni.

Peták Timót: Egy másik irányba szeretném vinni a beszélgetést. Ha az osztályt, mint közösséget tekintjük, sokat ad nekünk. Nálunk is vannak klikkek az osztályban, de ha közös döntést kell hoznunk egy ügyben, akkor képesek vagyunk együtt leülni és addig beszélni a dologról, amíg megszületik a mindenki által támogatott eredmény.

Az aktív állampolgár nekem azt jelenti, hogy közösen tudunk dönteni, közösen tudunk cselekedni egy közösségben.

Jakab György: Amikor én azt mondom, hogy szerintem az a baj a magyar társadalomban, hogy nincs integrálva, akkor arra nagyon jó példa volt, ahogy' elkezdünk beszélgetni. Mert nyilvánvaló, hogy ez egy többszereplős játék. A beszélgetésekből is kiderült. Értelemszerűen más a diákok érdeke, más a szülők érdeke, más az Audi érdeke, más az állam érdeke. És az a nagy kérdés, hogy ezeket össze lehet-e valamilyen formában hangolni? Itt el is hangzott, hogy tényleg szükség van egy általános nyelvre, mint közös műveltségre, ami mondjuk összemérhető. Ez bizonyos mértékig a társadalomnak az érdeke. Másik oldalon van egy olyan rendszer, ami a diákok érdeke, meg – gondolom – a szülők érdeke is. Tehát éppen ez hiányzik, hogy erről nem születik egy olyan párbeszéd, ami elvezethet ide, a közös érdekhez. Amiről én beszélek – az élet mindig sokkal bonyolultabb –, azok modellek. Ti szidjátok 19. századi modellt, és ha ti szidjátok, akkor én dicsérni fogom, ez így működik. Ennek két nagyon fontos funkciója volt, amit már ismertettem. És hangsúlyozottan nem véletlen baleset és nem a gonosz törpék összeesküvése ez a bizonyos általános műveltség. És valóban van egy másik történet: a 19. század arra használja az iskolát, hogy egy polgári társadalom keretei között mégis a rendi társadalom hierarchiáját biztosítsa.

Én mindig az ókori latin–göröggel szoktam példálózni: miért kellett ókori latint, görögöt tanulni a középiskolában? Nem azért, mert ez

hasznos tudás volt a társadalomban, hanem így különböztette meg magát az elit a középrétegtől és az alsó rétegtől. Visszatérve az egészségügyi példához, hogy mindenki egyfajta gyógyszert kap. Lesz, aki meggyógyul ettől, lesz, akinek semleges és lesz, akinek pedig ártani fog. Ami megint elég vadul hangzik egészségügyi szinten, de az oktatás ugye azt mondja, hogy a kémiához való viszony ki fogja rajzolni a társadalmi hierarchiát. A 19. században nadrágos embereknek hívták az érettségizetteket, vagy aki diplomát kapott. Akkor még csak a társadalomnak a 10%-a érettségizett. És tulajdonképpen ezáltal különíthető el a társadalom alsó rétege, hogy ő nem tud. Tehát azt kell látni, hogy ilyen értelemben az egy funkcionális dolog, hogy az iskola kihagyja a párbeszédéből a diákokat, hogy a rendszer tulajdonképpen egy társadalmi rétegződésre használja föl az iskolát. És ennek van egy nagyon pozitív oldala is, hogy valóban ad egy általános műveltséget.

Az egy más dolog – még egyszer –, hogy ez a 19. századi modell egy változatlan világra készít föl. És nyilván azért nincs motiváció, mert nem látszik a jövő. Emlékszem, hogy a változatlan világban, amikor én kezdtem a pályámat, nem volt fegyelmelési problémám a József Attila Gimnáziumban. Mert lehetett tudni, hogy megtanulom ezt a sok marhaságot, és ezért cserébe majd fölvesznek az egyetemre, és a társadalomban jó pozícióba kerülök.

Nagyon pontosan látom a banketteken a társadalom megváltozását. A régen érettségizettek bankettjén az iskolai előmenetel és a társadalmi előmenetel nagyjából összefügg. Tehát rendes orvosok, mérnökök lettek, beilleszkedtek a társadalomba.

Az utóbbi 10 évben érettségizett gyerekek bankettjein pedig azt látom, hogy az iskola nevelhetetlen, deviáns, az iskola tanárjaként nekem szörnyeteg alakjai meggazdagodtak és zsebből fizetik ki a bankettet, és kiröhögik azokat a derék, jó tanuló, rendes gyerekeket, akik – úgymond – betartják a szabályokat. Tehát motiváció szempontjából az, hogy most én tanulok valamit, amit majd 20 év múlva vagy használok, vagy sem, nyilván kevés.

Galambos Attila: Engedjétek meg, hogy reagáljak azokra, amik elhangzottak, és pedagógusként egy kicsit hadd védjem a mundér

becsületét! Középiskolai karrierem diákként nem volt gördülékeny, nem nagyon szerettem iskolába járni. Egyébként most legalább annyira utálok bemenni a tanáriba, mint amennyire utáltam középiskolába járni. A középiskolákban azt látom, hogy a magyar oktatásügyben rendkívül feszült, túlterhelt és frusztrált pedagógusok vannak. Etika-filozófiatanárként két dolgot vettem észre. Egyrészt azt, hogy az etika és a filozófia is érettségi tantárgy, azonban egyfajta biankó-órának tartják a diákok, tehát ahova be lehet ülni, és lehet telefont nyomkodni. Én nem akartam tanár lenni, mert tényleg utáltam és én is meglepődtem rajta, hogy tanár lettem. Szerintem az oktatásügy is meglepődött rajta, hogy tanár lettem. Tehát ez nem volt egy magától értetődő dolog. De én azt gondoltam magamról, amikor jött ez, hogy tanár leszek – mert egyébként édesanyám is tanár –, hogy engem nagyon fognak szeretni a gyerekek. És amikor először tudatosodott bennem az, hogy gyűlölnék a gyerekek – ez a másik felismerésem –, az először kicsit megrázott. Nyilván fel kellett dolgoznom, hogy 30 gyereket, 45 perces órakeretekben, alapvetően frontális módszerre épülő tananyagnál, nem fogok tudni szórakoztatni. Nem fogom tudni azt csinálni, hogy 30 gyerek egyszerre jól érezze magát. Ahogy azt sem lehet megcsinálni, hogy 30 gyereknek, azonos időkeretben, azonos módon, azonos eszközzel, minden információt át lehessen adni.

Engem tehát egy kicsit megrázott az, hogy nem szeretnek és akkor megkérdeztem, hogy mit csináljunk? A leggyakoribb válasz az volt, hogy ne csináljunk semmit. Nézzünk valami filmet. Használjuk a telefont. Gondolkodtam különben, hogy Facebook-órát fogok tartani. Hogy a Facebook-ra fogom felrakni az információkat és hátha ott történik valami érdemi reakció. Amikor bekerültem a Deákba, rögtön azzal nyitottak, hogy: „Akkor írjuk alá a szerződést!” Amit az előző pedagógus is csinált. Írjuk alá a szerződést, hogy akiket az egész úgy, ahogy van, nem érdekel, azok beülnek a hátra és legalább nem zavarják az órát.

Akkor én azt mondtam, hogy: Te jó ég! De hát a tudáshoz való hozzáférés nem kötelezettség, hanem jog. Nektek lehetőségetek van a tudáshoz való hozzáférésre! Amit építsünk közösen, együtt! Nem tehetem meg azt, hogy titeket kizárjalak ebből. Még akkor sem, ha ti

akartok kizáródni belőle. Akkor éreztem egy kis zavart. Akkor meglepődtek, nem teljesen tudták hova tenni, hogy ez most micsoda.

Szóval hatalmas félreértés szerintem az iskola szempontjából, hogy nem kötelesség iskolába járni. Az egy lehetőség. Ez egy olyan színtér, ahol információkhoz lehet hozzájutni. Nyilván nem működik jól. Az ideális tanár mindig kipihent arccal jelenik meg, mindig kiválóan trendi ruhában, jó hajjal, s emellett nagyon okos és mindenkit tud kezelni. De ilyen ember nincsen sajnos. Én nagyon sok tanárral találkoztam, s egyik sem viselte a mellkasán a Superman-jelet, hogy ezt tudja hozni. Nyilván egy olyan közös gyakorlatnak kellene lennie az osztályteremben, ahol a diákok is alapvető ösztönözottséggel, a tanárok is, mondjuk, motivációval tudnak dolgozni, hogy valóban legyen egy ilyen eredmény.

Persze nagyon rossz, hogy az egész valóban tananyagközpontú. A frontális oktatást meg kifejezetten nem szeretem. A frontális oktatást akkor lehetne alkalmazni, ha már előtte kialakul egy olyan közösségi tevékenység, vagy kooperatív tevékenységre épülő valami, amiben a gyerekek tudnak mozogni. A gyerekek alapigénye az, hogy beszéljen az órán. Tehát interakciók zajlanak. És ha a tanár azt mondja, hogy: „Ne beszélj!”, ezt a teljesen egyértelmű interakciót próbálja meg leblokkolni vagy lezárni. Én pedig hiába teszem fel a kérdés, hogy mit csináljunk: „Legyen az óra izgalmasabb!” „Beszéljünk izgalmas témákról!” Én azt gondoltam, hogy tők izgalmas témákat viszek, ők meg nem gondolják, hogy a témák annyira izgalmasak lennének. Ti, mint diákok, adjatok tanácsokat arra, hogy ez hogyan működhet!

Magyarországon az iskolát tartjuk annak a helyszínnek, ahol mindennek meg kell történnie. Ahol az állampolgárokat neveljük, ahol információt adunk át, ahol kompetenciát fejlesztünk, ahol gyereket nevelünk, ahol oktatunk, mit tudom én... Miközben számos más tanulási színtér is van. Az elsődleges szocializációs színtér a család. Nekem volt egy kifejezetten rossz töri tanárom, aki szerintem iszonyatos hülyeségeket beszélt a történelemórán. Hazamentem és édesanyámtól megkérdeztem, hogy ő erről mit gondol. És azt mondta, hogy jó, akkor innentől kezdve kezdjük venni a Rubicon nevű újságot, merthogy ebben olyan történelmi cikkek vannak, amik minden bizonnyal érdekelni fognak. Fölismerte az én édesanyám azt, hogy énbennem van egy ilyen

irányú ösztönzés, hogy engem ez érdekel. Nem úgy mentem haza, hogy: „Mi volt az iskolában, fiam?” „Semmi.” Hanem hogy elkezdődött egy párbeszéd otthon, köztem és családom között, és fel lehetett dolgozni az élményeket. Tehát egy iskolában bármi történhetne, bármilyen merev tananyag lehetne, bármit taníthatnának, ha lennének olyan színterek, ahol ezeket fel lehetne dolgozni. Ahol történnek olyan szubkulturális dolgok, mint a KiHá-ban. Nekem egy zenei szubkultúra nyújtotta ezt, az iskola után elmentünk koncertekre, találkoztunk a barátaimmal és megbeszéltük azt, hogy mi nem tetszik, vagy mi tetszik. Kiépítettünk magunkban egy identitást, amit nem az iskola határozott meg, hanem egy olyan közösségi színtér, amit mi magunk hoztunk létre, saját magunknak. Ez lehet a család vagy lehet egy szubkultúra, vagy egy állatvédő egyesület, vagy bármilyen civil szervezet. Folyamatosan mondom a diákoknak, hogy jöjjenek el a civil szervezetekbe, nézzék meg, hogy ott mi történik. Dolgoztam mondjuk 130 gyerekkel az elmúlt években, kettő volt erre fogékony.

Ez tehát egy kétoldalú viadal – hogyha már a harc-analógiánál tartunk –, hogy itt vannak a lehetőségek, itt vannak a terek. De nem mondhatom azt, hogy márpedig akkor ti most kötelezően eljöttök a civil szervezeteinkhez, mert ez a kötelezőség ugyanolyan ellenérzést fog kiváltani, amit belőlem is kiváltott volna, még hogyha elvittek volna egy tők jó helyre is a középiskolában. Én pont akkor nem akarok odamenni. Bármikor máskor szívesen elmegyek, de pont akkor, amikor el kell menni, éppen nem akarok odamenni. Akkor bárhova máshova akarok menni.

Ha nektek hiányzik tehát az, hogy az osztályban legyenek ilyen dolgok, akkor lehet, hogy nem a tanárral kell kezdeni, hanem mondjuk az osztállyal. Kicsit össze lehet dolgozni. Mi lenne akkor, ha? Mi lenne akkor, ha valamilyen közös dolgot próbálnánk? Tehát hogy ne a szerencsétlen tanár legyen 30 gyerekkel, és tegye fel a kérdést, hogy „akkor mit akartok csinálni?” Teljesen értelmetlen kérdés. Mindenki mást akar csinálni abban a helyzetben. Nem rakhatok fel bohócorrot, és nem zsonglorködhetek, mert van, aki esetleg fél a bohóctól. Tehát ezzel sem fogom elérni ezeket a célokat.

Az állampolgárrá nevelésnek nem feltétlenül színtere az iskola. Az iskolát egy olyan lehetőségként kéne használni, ami teret ad különféle munkáknak, személyes kinyilatkoztatásoknak. Nem az iskolában kell tehát állampolgárrá nevelni a gyereket, hanem az iskolának az egyik, és szerintem nem is a legnagyobb színtérnek kell lennie, ahol állampolgárrá neveljük a gyereket. Az csak egy funkcionális valami, ahol a különféle szocializációs színterekről jövő, az állampolgárság felé nyitott gyerekeknek lehetőségeket próbál adni a sulis.

És akkor visszamehetünk ezekhez a feudális dolgokhoz, amikről én se akarok sokat beszélni. Akkor mi a család funkciója, a baráti közösségek funkciója? Hogyan oldódnak fel most már az információs társadalomban a közösségek? Mért nincsenek emberi kapcsolatok?

Jakab György: Valóban lényeges, hogy a megközelítésünk differenciált legyen és ezért próbáltam ezeket a modelleket elmondani, mert veszélyes, hogyha a központ egy-egy dolgot abszolutizál. Kötelező önkéntes közösségi szolgálat. Én tanítottam frontális oktatással olyan csoportokat, akikben a résztvevők tényleg sokat akartak tanulni, motiváltak voltak és – még egyszer – ezek jól működnek. Tehát azt gondolom, hogy a feladat megint csak a párbeszéd, hogy hogyan lehet ezt a sokféle funkciót integrálni; az állampolgári nevelés esetében van három funkció. Először biztos, hogy szükség van arra, amit régen alkotmánytannak neveztek – tudjam körülbelül az alapfogalmakat, és hogy hogyan működik a társadalom. Ezeket az ismereteket nyilván meg lehet szerezni a netről is, de egy tanár is meg tudja tanítani. Szükség van másodjára, bizonyos mértékig, a különböző társadalomtudományok módszertanát megismerni. Hogy a szociológia, pszichológia, szociálpszichológia hogyan működik. És valóban van egy harmadik funkció, és igazából arról beszélünk itt, ami pedig azt mondja, hogy az iskolában a diák nem az életre készül, hanem él. Nincs meghosszabbítva valamiféle jövőkép. Arról beszélek, hogy vegyen részt valamiben. Ennek az oktatási formája pedig a projekt. Csinálni valamit.

Ezeket a területeket jelenleg van háromféle érettségi, tehát az emberismeret és etika, a társadalomismeret és az ember és

társadalomismeret. Az elmúlt 20 év nagy vívmánya szerintem, hogy van úgynevezett projekt-érettségi is. Ezekben a tárgyakban az érettségi két részre bomlik. A projekt-érettségi írásbeli része vagy egy projekt szakdolgozat-típusú megírása, lehet egy filmkészítés vagy bármi, vagy valami rendezvénynek a megszervezése. Tehát jelenleg még, 2016-ig, a magyar érettségi szabálya szerint fél érettséginek számít, ha mondjuk megszerveztek egy jótékonyági bált vagy bármit, megfelelő naplózással. Ebben a kreativitás és az önállóság is benne van. És a szóbeli rész kéri a fogalmi rendszert számon.

Aradi Hanga: Két dolgot szeretnék zárásként mondani, és reagálni az előttem szólókra. Én úgy gondolom, hogy nem a tanárok veszik el a lelkesedésünket a tanulástól, hiszen ők is ugyanabban a rendszerben vannak, mint mi. Nekik is nehéz megfelelni és alkalmazkodni.

A másik dolog a szerveződés. Mi elkezdtünk szerveződni/szervezni a pécsi diákokkal. Fórumokat tartottunk az iskolákban, amik nagyon jól sikerültek. Szerveztünk iskolai ülésztrájkot, ami arról is szólt, hogy az első három órát sikerült kiharcolnunk a vezetőségtől. Bent ült a teremben 300 diák, s ekkor mutatkozott meg először az életünkben, hogy a diákok igenis képesek a párbeszédre, hiszen három órán keresztül folyamatosan beszélgettünk. Voltak, akik felálltak és mikrofonba is hajlandóak voltak elmondani a véleményüket. Talán ott rontottuk el, hogy az első sikerélmények és tapasztalatok után egyből országos szintű dolgot szeretünk volna szervezni, és azt szeretjük volna, hogy mindenki szólaljon meg, pedig ennek inkább úgy van értelme, hogy mindenki a saját közösségében kezdi el, alulról szerveződve. Alulról kezdünk el tehát felépíteni egy közösséget, amiben együtt tudunk dolgozni.

Ezért most mi, pécsi szinten, a középiskolai hálózatot úgy próbáljuk megszervezni, hogy mindenki a saját iskolájában is dolgozik. Bevonjuk a diákokat, mindenki elmondhatja véleményét, elmondhatja, hogy mit akar. És ebből épül majd a közös szervezetünk. Hatalmas élmény lenne, ha sikerülne. Valahol el kell kezdeni a szervezést, minél több diákot kell bevonni. Most ez a legnagyobb cél, ami előttünk lebeg. Mi most megpróbáljuk gyakorlatba átültetni azt, amit elképzeltünk.

Herpai Kornél: A mi iskolánkban is volt ülősztrájk, de nem tudok róla pozitívan nyilatkozni. Sokan ott voltak, de nem azért, mert ezt tudatosan tették, hanem csupán azért, hogy ne kelljen órára menni.

Balázs Eszter: A közösségépítés témához szeretnék hozzászólni. Mi, a LEO klub, az iskola utáni szabadidőben működünk. Ha bárkit megkérdezzük, hogy miért csatlakozott hozzánk, akkor azt mondja: a társaság, a jó közösség miatt van ott, és nem elsősorban azért, mert jótékony munkát végzünk, bár persze ez is fontos. Az egy plusz dolog, hogy segítünk másoknak, de az elsődleges, hogy együtt vagyunk egy közösségben. Nagyon sokat tanulunk is egymástól. Például ha először jönnek el velünk a vakok intézetébe, azt tapasztaljuk, hogy a fiatalok nem tudják, hogy hogyan kell bánni egy látássérült társukkal. Segítünk egymásnak is, átadjuk a tapasztalatainkat az újonnan érkező LEO-soknak, így akarunk a jövőben terjeszkedni, terjeszteni a LEO klubot a fiatalok körében. Mi sokat adunk másoknak, de még többet kapunk vissza! Magyarországon 7 klub működik, mindegyik egy egyedi kis közösség, de amikor évente találkozunk 1-2 alkalommal, akkor úgy érezzük, hogy ismerjük egymást, barátok vagyunk. Szerintem ez egy olyan lehetőség a fiataloknak, amit terjeszteni kell.

Lipka Boglárka: Én egy XII. kerületi „jó” iskolába járok, ott azt tapasztalom, hogy ha van valamilyen kezdeményezés, ahol ki kéne állni a jogainkért, akkor a diáktársaimat ez nem nagyon érdekli. Ők elvannak az iskolapadban a telefonjukkal, és a tanárra sem nagyon figyelnek, nem érdekli őket, mi folyik körülöttük. Lehet, hogy ezt az érdektelenséget nem a középiskolákban kéne feloldani, hanem már az elsős gyerekeknél, fiatalabb korosztálynál kéne elkezdni.

Korsós Borbála: Két témához szeretnék hozzászólni, a kötelező feladat és a szervezkedés kérdéseire. Egyházi iskolában végeztem, tanultunk etikát és hittant is. Élményt jelentett számunkra a hittan óra, s ezt a tanárunknak köszönhattunk. Mert ő, a Bibliát alapul véve, engedte, hogy kérdéseket tegyünk fel, hogy vitázzunk egymással, érveket állítsunk szembe egymással, teret engedett nekünk, hogy megszólalhassunk és elmondhassuk a gondolatainkat, véleményünket. Egy idő után mindenki

hozzá tudott szólni valamilyen témához – például hívó kontra nem hívó. Nagyon élveztük az órákat, nem volt kötelező feketén-fehéren látni mindent, hanem elmondhattuk a saját gondolatainkat.

LEO-n belüli szervezkedés: például tanulókört szerveztünk magunknak. Bogihoz jártunk például jelnyelvet tanulni – tanultunk egymástól és átadtuk egymásnak tudásunkat.

Galambos Attila: Hangával és Fannival az elmúlt két hétben már másodszor szidjuk a magyar közoktatást sok ember előtt. És Hanga azt kérdezte, hogy hogyan lehetne, mondjuk, más? És én azt tanácsoltam neki, hogy vigyétek ki az iskolából a szerveződést. Ha gondoljátok és hajlandóak vagytok ebben aktívan is részt venni, nagyon szívesen kezdeményeznék egy szabadiskolát. Döntsétek el ti, hogy mit szeretnétek tanulni, s ahhoz keresünk valamilyen szakembert, aki ahhoz ért. Döntsétek el ti, hogy milyen módszerekkel! Akkor nézzük meg, hogy azok, amiket kritizáltok, például a frontális módszer, valóban annyira rossz-e, mint amilyennek hiszitek? Vagy csak más közeg, más módszer kell hozzá?

Jakab György: Én csak azt tudom mondani, hogy hajrá! Szurkolunk nektek. Használjátok a mi generációs tapasztalatainkat! Ami leginkább arról szól, hogy integrálatlan ez a társadalom. Köszönöm, Hanga, amit mondtál, hogy azért mi is emberből vagyunk a szerepeink mögött. És valóban, fontos kilépni abból a nagyon mókás felelősségelhárító társasjátékból, hogy a szülő szidja a tanárt, a tanár az oktatási kormányzatot, az oktatási kormányzat pedig azt mondja, hogy csináljatok jobb gyerekeket. Mindenki mindenkit szid, és igazából ennek az a funkciója, hogy elhárítsuk magunktól a felelősséget, amiért ez az egész nem működik vagy rosszul működik. És a felelősségetek erről szól, hogy ezek nagyon könnyen Capulet és Montague logikává válnak: nem állunk szóba egymással, csak pontosan tudjuk, hogy mi jók vagyunk, ők meg rosszak.

Kovács Edit: Minden résztvevőnek köszönjük a színvonalas előadásokat és beszélgetést, a témát tovább boncolgatjuk a nap folyamán!

http://adattar.net/nye/?page_id=973

Lányi András Alattvalók, választópolgárok, megélhetési civilék

Elhangzott a X. Nyári Egyetemen, 2013. július 26.-án



Ha a magyar nem bízik a politikusában és az európai nem bízik a politikusában, az egészen más, itt van egy értelmezési különbség. Az átlag európai állampolgár abszolút nem bízik a politikusában, mivel pontosan tudja róluk, hogy sötét lóköttök, de ennek nincs jelentősége, ti. ő bízik az államában, noha nem tudja, hogy azt, amiben bízik, államnak nevezik. Bízik abban, hogy van körülötte egy intézményes rend. Magyarországon egészen más a helyzet, erről majd

később fogok beszélni, mi jobban függünk azoktól a politikusoktól, akikben nem bízunk.

Egy friss, országos reprezentatív felmérés szerint a magyar gimnazisták 40%, úgy gondolja, hogy lehet, hogy felnőtt életét külföldön fogja élni. Ez egy kirívó szám. Sok összetevője van persze, de mindenképpen figyelemre méltó. De nézzük meg a közbizalmat egy másik oldalról: ha bekötnék a szememet, és ledobnának egy repülőgépről ide, Kunbáonyba, a nyári egyetemre, s miután földet érnék és megkérdeznék, hogy hol vagyok, biztosra megmondanám, hogy Európa keleti felén. Miből jönnék rá? Mert ahol a sátor első két sora üres, és a hallgatóság egy határ-helyzetben helyezkedik el, ahol nincsen se kint, se bent, ha akarom, akkor bent vagyok a sátorban, ha akarom nem, az Kelet. Nézzétek meg, pontosan kirajzoltátok a magyar társadalom

struktúráját, mivel minél távolabb akartok kerülni a központi intézménytől, és most mi vagyunk a központi intézmény. Nem bízunk sem magunkban, sem másban, de eredendően nem bízunk azokban a közintézményekben, amelyeket most az egyszerűség kedvéért államnak nevezünk.

Tulajdonképpen ez magyarázza a magyar rendszerváltozás döbbenetes sikertelenségét, azt, ami megkülönböztet minket más kelet-európai sorstársainktól. A tüneteket nem mondom, hogy hol tartunk a demokráciában, gazdaságban, és különböző szakpolitikákban; mindenki ugyanúgy gondolkodik ezekről a dolgokról, csak mindenki másképpen magyarázza. Én megpróbálnék a magyarázatnak azzal az oldalával, hogy mi múlik azon a viszonyon, ami Magyarországon a társadalom és az állam között van. Vagy másképp: Hogyan lehetséges az, hogy egy ennyire tehetségtelen, sikertelen társadalmi, politikai, gazdasági elit tartotta kézben az események menetét, és hogy lehet, hogy ennyire önzően, vagyis a közérdekkel szemben ki-ki mindig a saját egyéni, magánérdekét érvényesítve zavarták le ezt a 25 éves folyamatot?

Ennek borzasztó egyszerű a magyarázata: mindeközben senki nem csapott a kezükre. De ki csaphatott volna? A nép, a nemzet, a társadalom, a polgárok, az állampolgárok, a választópolgárok, az alattvalók, a nem kívánt törlendő. Ki-ki helyezze el magát ezen a skálán, hogy minek érzi magát. De a végeredmény azt mutatja, hogy mi alattvalók voltunk, vagyunk, s maradunk, akiknek nem áll módjában, vagy nincs rá képessége, vagy valamiért nem tudják ellenőrizni, befolyásolni a közügyek intézését.

Ez a politikai–gazdasági–kulturális elitekre úgy hat, mint a fajkutyákra az, ha csak egymással szaporodnak. Belterjessé válnak, degenerálódnak, s végül alkalmatlanok lesznek a házörzésre, vagy arra, amiért tartják őket. Így vagyunk mi is a saját elitjeinkkel – ebbe a tudományos és egyetemi értelmiséget is beleértem, tehát nem másokról beszélek. Ez az ellenőrizetlen, belterjes helyzet lehetővé teszi azt, hogy rosszul, rosszkor, rossz döntéseket hozzanak. A másik oldalon ez a helyzet helyez minket a sátor küszöbéhez: nem vállalunk felelősséget, nem érezzük, hogy felelősek lennénk, és közvetlenül, tényleg nem is vagyunk felelősek azért, ami az országban történik, mert nem tudjuk

befolyásolni. Természetesen a demokratikus jogállam összes alkotmányos feltételével rendelkezünk, tegnap legalábbis még biztosan rendelkezünk, formálisan létezik a demokrácia, de ennek nincs különösebb jelentősége, mert egy hosszabb történeti valóság eredményeképpen kialakult az a viszony, amelyben az állampolgár vagy alattvaló, az őt kifejező, az identitását meghatározó közintézményekre úgy gondol, hogy ők – Sőt! – azok. És igaza van, kb. 500 éve, vagy ha úgy akarom, jövőre lesz éppen 500 éve, hogy ez a viszony teljesen leplezetlenné vált – s joggal gondolhatta a nép, társadalom, nemzet stb., hogy számára a közhatalom idegen, vagy akár ellenség. Még azok az időszakok is, amikor ez nem szükségképpen volt így, olyan társadalmat találtak itt, a Kárpát-medencében, mely a saját intézményeire úgy gondolt, hogy azok a rohadékok, ha az állam akar valamit, azt vagy kihasználom, vagy megúszom, de semmiképp sem vállalom érte felelősséget. Mert amikor az állam megszólította a társadalmat, azt mozgósításnak nevezték, s mindenféle áldozatokat vártak tőlünk, rendszerint emberáldozatot is, de vagyoni áldozatot mindenképp.

Léteznek azonban más modellek is az állam és polgári viszonyában. Nekem úgy tűnik, hogy létezik egy angolszász és egy kontinentális modellje annak a másnak, amit mi itt keresünk, csak nem találunk, amikor civil társadalomról és önrendelkezésről beszélünk. De már ez a két fogalom erősen az angolszász modellhez kötődik, amit az egyszerűség kedvéért most lokalista modellnek fogok nevezni. Ennek lényege: azért tudok civil, polgár lenni, azért tudok a saját létfeltételeimmel rendelkezni, mert egy viszonylag kicsiny körben minket békén hagynak. A helyi céhben a mesterek, inasok különböző módokon egymást szapulják, nyomják el, de ez egy ellenőrizhető, átlátható körben, helycserés támadásokkal zajlik. Annak a lokalitásnak a népessége nagyrészt önmaga gondoskodik önmagáról, a kutya se törődik velük. Tehát a központi hatalom kellőképpen korlátozott, gyenge ahhoz, hogy azokat a kulturális, territoriális, vallási vagy szakmai közösségeket békén hagyja, pénzt meg katonát akar tőlük, de a többibe nem szól bele. Az abszolutizmusnak voltak ott is kísérletei, de megmaradt a modellnek ez a territoriális, lokalista gyökere, és ebből alakult ki az az angolszász politikai ideál, melyben tisztelik ezeket a helyi szuverenitásokat.

Más a helyzet a kontinensen, ezt a modellt univerzalista modellnek neveztem, de lehet, hogy egyszerűbb lett volna egyenlőségi modellnek nevezni. A kontinensen általános igazságokért szoktunk harcba szállni, minden ember egyenlő, minden ember a francia nemzet része, a hercegtől a sans culotte-ig, mindenki, ahol nem nagyon tisztelik a lokalitást, cserébe viszont komolyan játsszák azt a játékot, hogy a szuverén nép minden hatalom forrása. Ebből rengeteg vérfürdő keletkezik, mint szinte mindenből a történelemben, de van egy olyan elv, hogy a közéletben szereplő és intézkedő emberek állandó számadással tartoznak. Ezért van az, hogy Franciaországban a leghevesebbek a tüntetések, hogy Franciaországban voltak a legerősebbek a szakszervezetek, hogy a francia értelmiség sajátította el leginkább azt, hogy ne olyan rémesen hosszan és unalmasan beszéljenek a nyilvánosságban, mint a magyarok, mert akkor őket elküldik, lefejezik, a helyükre másokat ültetnek. Tehát finom és durva formában folyamatosan létezik egy népi ellenőrzés.

Azt azért hozzáteszem, hogy akár az angolszász, akár a kontinentális formában ez a modell, hogy az embereknek bele kéne szólni, vagy nálunk inkább a hiányérzés, hogy miért nem tudunk beleszólni a politikába, ez egy unikum, egy sajátos dolog, ami csak Európában alakult ki. Nem véletlenül: itt kicsiny völgyek, kicsiny hegyvidékek váltakoznak, a felszín tagoltsága okozta azt, hogy kicsiny politikai egységekben, mint egy görög városállam, vagy mondjuk Magyarország, kezdődik az a felismerés, hogy még a legutolsó jobbágy is ellát a fejedelmi udvarig, s nem lehet egészen elbújni az alattvalók előtt. Ez nagyon fontos, fontosabb, mint a demokrácia. Mert lehet ezt hűbéri rendszerben intézni, a térbeli közelség akkor is meghatározza a gondolkodásmódot. Tőlünk keletre, ahol nem ilyen tagolt a földfelszín, nagy despotikus birodalmak (oszmán, orosz stb.) alakultak ki. Oroszország egy érdekes eset, ott hagyományosan is és jogfolytonosan egy teljesen idegen, despotikus uralom zajlik (hol cár, hol központi bizottság, hol Putyin – ugyanarról van szó), s az alattvaló a fizikai megsemmisítéstől fél, kisebb büntetések nem számítanak. Létezik-e ott civil társadalom? Ezt a kelet-európai totális elnyomás évtizedeiben értettük meg, hogy igen. Mi nagyon ügyetlenül és kezdetlegesen

csináltuk. Az oroszok, az ő teljesen lehetetlen viszonyaik között jobban csinálták, a lengyelek pedig, valahol félúton a kettő között, meglehetősen jól csinálták. Van abban egy történelmi rutin, hogy a teljesen elnyomott, magára hagyott vagy éppen szolgálatra kényszerített alattvaló hogyan tud mégis egy olyan kultúrát létrehozni, melyben a saját meggyőződését, életformáját fenntartja, megvédi. Akit ez jobban érdekel, olvasson Tolsztojt, meg Dosztojevszkijt, meg a nagy szamizdat orosz írókat.

Mivel mindjárt vége az előadásomnak, már mondhatnám a magyar modellt, de nincs ilyen sajtósági modell és a lényegét már bemutattam. Az ún. magyar modellben sem az önrendelkezésnek, tehát a helyi autonómiáknak ez a lokalista modellje nem működik, bár voltak kísérletek (pl. a vármegye rendszer), de ezek erodálódtak a szocializmus alatt, és sajnálatos módon az elkövetkező rendszerváltozás is egyre kevésbé van tekintettel a helyi autonómiákra. Az indirekt, vagy kimondott gazdasági eszközökkel véghezvitt központosítás lassú terjedését figyelhetjük meg. A kontinentális modell, a népszuverenitás a világon minden demokratikus országban egy éretlen tréfává vált, szóval ezzel nem lógunk ki a világból. A képviseleti demokrácia lassan megszűnt demokrácia lenni ezáltal, és olyan átláthatatlan, ellenőrizhetetlen bürokráciák, szakértőtestületek kezébe került az intézkedés, akiknek a megítélésben nem vagyunk kompetensek, és egy okos, de cinikus politikatudós szerint, akinek valószínűleg igaza van, nem is vagyunk érdekeltek. Az állampolgár okosan dönt, amikor nem akar tájékozódni a politikáról, mert hitelesen tájékozódni úgysem tud.

Végül a társadalmi önvédelemnek, tehát a velük, az állammal, az ellenséggel szembeni szívós ellenállás grassroots, szamizdat formája olykor megjelent a történelem során. Például a passzív ellenállás, mi ebben vagyunk a legjobbak, amikor nem kell semmit csinálni. De ma valószínűleg egy ilyen ellenállás nem elegendő, ma a civil társadalom

dinamikus, energikus önszerveződésére volna szükség, és ennek a hagyományával nem rendelkezünk. Itt érdemes megnézni a magyar civil kezdeményezéseknek a sorsát az elmúlt évtizedekben. Azt az egyszerű modellt állítanám, hogy a civil szervezetek, kezdeményezések, melyek egy meglehetősen légtüres térben mozognak, és velük szembe nem egy nyitott, jóindulatú állam áll, két utat választhatnak. Az egyik a következetes, megvesztegethetetlen grassroots út, kicsi vagyok, kicsi maradok, csak azt csinálom, amit együtt, spontán, a velünk társuló barátokkal meg akarunk csinálni. Ezek a morálisan kikezdehetetlen szervezetek mindig nagyon kicsik, és rövid életűek. Vagy azért, mert összevesznek, szétszélednek, vagy azért, mert éhen halnak, változnak az életkörülményeik stb. A másik út – az intézményesülés útja – egy olyan környezetben, amely az intézményesülést igen komoly feltételekhez köti. Az egyetemen döbbenet hallottam egyre több hallgatótól, hogy a civil az a nonprofit. Szerintük a civil szféra az nem más, mint a gazdálkodás nonprofit szektora. Ez durva és rosszhiszemű félreértés, de nem megalapozatlan. A civil szervezetek és kezdeményezések, ha nem akarnak az előbb elmondott úton rövid idő alatt kimúlni, akkor azon kezdenek gondolkodni, hogy hogyan tudnak pályázni, ha már sikeresen pályázott, ideje nagy részében lepapírozza a pályázat abszurd, képtelen követelményeit, s azért, hogy egy kicsit azt is csinálhassa, amit szeretne, ideje nagy részét formális, a pályáztató szervezet által elvárt tevékenységekre fordítja. A civil szervezet fennmarad, de kényszerpályára kerül. Egy olyan kényszerpályára, ahonnan sokkal nehezebb az eredeti célt, az állam és polgára közti viszony fenntartását megvalósítani, mint a nálunk boldogabb, vagy esetleg még nálunk is boldogtalanabb, tehát nem korrumpált országokban. Mert minket legalább korrumpálnak, csak nem eléggé.

A közösségfejlesztéssel kapcsolatos kiadványok

Nyomtatott kiadványok

(Megvásárolhatók a Közösségfejlesztők Egyesülete székhelyén:
1011 Budapest I. Corvin tér 8.)

Beke Pál: *Önkormányzó társadalom*. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 1991.

Bodorkós Barbara – Kajner Péter – Kovács Edit – Peták Péter – Péterfi Ferenc): *Rajtunk múlik!* Hogyan szervezkedjünk és képviseljük érdekeinket a lakóhelyünkön? Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 2005.

(CEBSD-VIBOSO): *Szomszédsági gazdaságfejlesztés*. Tanulmánygyűjtemény. Ford. Varga Tamás. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 2000.

Paul Henderson: *Társadalomhoz tartozás és állampolgáriság Európában*. Mit tehet mindezt a közösségfejlesztés? (Szerk. Vercseg Ilona, ford. Varga Tamás). Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 1997.

R. Perlman – A. Gurin: *Közösségszervezés és társadalmi tervezés*. A részleteket válogatta: Varga A. Tamás. Szerk. Mátyus Alíz. Ford. Szombatiné Mihályi Zsuzsa. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 1993.

Peter Schwarz: *Menedzsment a nonprofit szervezetekben*. Ford. Solymosi Judit. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 1993.

(Solymosi Judit szerk. és ford.): *Egyesületi művelődési otthonok Franciaországban*.

Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 1993.

(Szerk. és ford.: Solymosi Judit és Varga Tamás): *Identitás – filozófia – stratégia*.

Gondolatok a civil társadalom szerveződési számára. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 1993.

(Vál. Varga A. Tamás, szerk. B. Vörös Gizella): *Közösségi munka. Elmélet és gyakorlat külföldön*. Szöveggyűjtemény. Fordították: Rakovszky Zsuzsa, Verók Edit. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 1993.

(Vál. Varga A. Tamás, szerk. Vercseg Ilona). *Gyakorlati útmutató közösségi munkásoknak. Fejezetek a közösségi munka brit kézikönyvéből*. Ford. Varga Tamás. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 2005 májusa

(Írta és szerk. Vercseg Ilona): *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak*. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 2004.

(Szerk. Vercseg Ilona): *Közösségfejlesztő lelkesek*. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 1992.

Vercseg Ilona: *Közösség és részvétel*. A közösségfejlesztés és a közösségi munka gyakorlatának elmélete. Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület és ELTE Szociális Munka és Szociálpolitikai Tanszék, 2011. Megvásárolható a tanszék titkárságán, Bp. XI., Pázmány Péter sétány 1/a.

Elektronikus kiadványok

(ingyenesen letölthetők a <http://www.kozossegfejlesztes.hu> honlapon a [Régi honlapról!](#))

(W.W. Biddle – L.J. Biddle): *A közösségfejlesztési folyamat*. Szerk. és az előszót írta Varga A. Tamás, ford. Rakovszky Zsuzsa, Szentpéteri Gabriella. Budapest, Országos Közművelődési Központ Közösségszolgálat, 1988.

(Charlie McConnell): *A közösségfejlesztés támogatása Európában*. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 1992.

(Gergely Attila): *Intézmények építése a helyi közösségekben*. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 1991.

(Közösségfejlesztők Egyesülete Városmegújító Munkacsoport) *KÉZIKÖNYV a részvételi városmegújításról*. Gyakorlati útmutató, Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 2010.

(Szerk. Péterfi Ferenc): *A közösségi rádiózásról*. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 1992.

(Jack Rothman): *A közösségi beavatkozás megközelítései*. Ford. Varga Tamás. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 2001.

(Varga A. Tamás – Vercseg Ilona): *Közösségfejlesztés*. Budapest, Magyar Művelődési Intézet, 2001.

(Varga A. Tamás – Vercseg Ilona): *Település, közösség, fejlesztés*.

Tapasztalataink a helyi társadalmi-kulturális fejlesztésről. Budapest, Országos Közművelődési Központ, 1991.

(Vercseg Ilona): *Közösség – Eszme és valóság*. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 1993.

(Szerk. Vercseg Ilona): *Közösségfejlesztés és munkahely-teremtés*. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 1997.

(Szerk., ford. és a bevezető tanulmányt írta Vercseg Ilona). *Szomszédság*. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 1993.

E szám megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.
PAROLA. Felelős kiadó: a Közösségfejlesztők Egyesülete;
Felelős szerkesztő: Vercseg Ilona;
Korrektor: Velencei Ágnes;
Tördelés: Príma Viktória;
A Szerkesztőség címe: 1251 Budapest, Pf. 42;
Telefon és fax: 201-5728, e-mail: kofe@kkapcsolat.hu;
Műszaki szerkesztés: i&i Kft.